

1

بخیره ی نیسلام زانست

قورئان و روه کناسی

قورئان و
زانست

6

ئاماده کردنی
سـروه رحمان

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

القصیر

تہفسیری نوور

قورئان و پووه‌کناسی

زنجیره‌ی قورئان و زانست (٦)

قورئان و پووہکناسی

ئامادہ کردنی

سەرۆەر حەسەن

پێداچوونەوێ زانستی و پیشەکی

د. جلال حەسەن صالح بۆسکانی

کۆلیژی کشتوکال/ زانکۆی سلێمانی

پێداچوونەوێ زمانەوانی

م. محمد شریف صالح

بە کالۆریۆسی زمانی کوردی

مافی له چاپدانه وهی پارێزراوه بۆ نوسینگهی تهفسیر

ناوی کتێب به کوردی: قورئان و رووه کناسی
 ئامـاده کردنی: سهروهر ههسهن
 پێداچونه وهی زانستی: د. جلال همه صالح بۆسکانی
 پێداچونه وهی زمانه وانی: م. محمد شریف صالح
 بلاوکردنـه وهی: نوسینگهی تهفسیر بۆ بلاوکردنه وهو راگه یاندن/
 ههولێر
 نه خشه سازی ناوه وه: جمعه صديق کاکه
 خـه ت: نهوزاد کۆیی
 به رک: أمین مخلص
 نۆره و سالی چاپ: یه کهم ۱۴۳۲ ک - ۲۰۱۱ ز
 تهـ پیراژ: ۱۵۰۰ دانه

له بهر یوه به رایه تی گشتی کتێبخانه گشتیه کان ژماره ی سپیاردنی (۱۳۲۰) سالی ۲۰۱۱ پێدراوه

تهفسیر

بۆ بلاوکردنه وه و راگه یاندن

ههولێر- سهولای دلاکا - ژێر فوئیلی شهیرین ههلس

ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸

مۆبایل: ۰۷۷۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۵۰ ۶۱۰ ۵۱ ۲۲

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmail.com

ئاومرۇك

- ۹..... پېشەكى
- ۱۲..... فاكتەرمەكانى سىستىمى كشتوكالى (باران و خاك و پرووك)
- ۱۴..... جياوازى سروشتى زەوى
- ۱۵..... زەوى ئاست بەرز بۇ كشتوكال باشترە
- ۱۶..... با ھۆكارى پېتىنە
- ۱۹..... دوانەيى و پېتىن لە پرووكەكاندا
- ۲۱..... وپراى ھەمان زەوى و ھەمان ئاو پرووكەكان جۇراو جۇرن
- ۲۳..... ميوە پېش گوشت
- ۲۴..... خاكىش وەك ولاتىك وەھايە
- ۲۶..... بنەرەتى سوتەمەنى دارى سەوزە
- ۲۸..... پوش و پەلاشى وشك
- ۳۰..... كشتوكال بەلگەيەكى ماددىيە لەسەر زىندووبوونەوہ
- ۳۱..... باشترىن رېگای ھەلگرتنى دانەويئە
- ۳۴..... ئىعجازى خۇراكى لە قورئاندا
- ۳۵..... يەكەم: ئاو
- ۳۵..... دووہم: دانەويئە و پاقلەمەنىيەكان
- ۳۶..... سېيەم: ميوە و سەوزە
- ۳۶..... چوارەم: گوشت و ماسى و بالندەكان
- ۳۷..... پېنجەم: شير و ھەنگوين
- ۳۸..... سەرمەتا لەسەر زەوى ئاو ھەبووہ پاشان پرووك
- ۳۹..... نەو پرووكەكانەى لە قورئاندا ناويان ھاتووە

- ٤٠ (١) گمزۇ (الائل)
- ٤٠ داگمزۇ (الئل) لەقورئانی پیرۆزدا
- ٤٣ (٢) پپاز (البصل)
- ٤٥ پپاز (البصل) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٤٧ (٣) همنجیر (التین)
- ٤٨ همنجیر (التین) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٥٠ (٤) خمرته له (الخردل)
- ٥١ خمرته له (الخردل) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٥٣ (٥) همنار (الزمان)
- ٥٤ همنار (الزمان) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٥٧ (٦) رپحانه (الریحان)
- ٥٨ رپحانه (الریحان) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٦٠ (٧) ژمقنبوت (الزقوم)
- ٦١ ژمقنبوت (الزقوم) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٦٤ (٨) زمجیفیل (الزنجبیل)
- ٦٤ زمجیفیل (الزنجبیل) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٦٦ (٩) زمیتون (الزیتون)
- ٦٨ زمیتون (الزیتون) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٧٣ (١٠) دارنمبک (السدر)
- ٧٤ دارنمبک (السدر) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٧٨ (١١) مۆز (الطلع)
- ٨٠ مۆز (الطلع) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٨١ (١٢) نیسک (العدس)
- ٨٢ نیسک (العدس) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٨٣ (١٣) ترئ (العنب)
- ٨٤ ترئ (العنب) لە قورئانی پیرۆزدا
- ٩١ (١٤) سیر (الفوم)
- ٩٢ سیر (الفوم) لە قورئانی پیرۆزدا

- ۹۲ (۱۵) خميار (القضاء)
- ۹۳ خميار (قضاء) له قورئانى پيروزدا
- ۹۴ (۱۶) كافور (الكافور)
- ۹۵ كافور (الكافور) له قورئانى پيروزدا
- ۹۶ (۱۷) دارخورما (النخيل)
- ۹۸ دارخورما (النخيل) له قورئانى پيروزدا
- ۱۰۱ (۱۸) كوله كمناي (اليقطين)
- ۱۰۲ كوله كه (اليقطين) له قورئانى پيروزدا
- ۱۰۴ سمرچاوهكان

به ناوی خوی به خشنده ی میهره بان

پیشه کی

به قهله می د. نه فرام محمد حسن

سوپاس و ستایش بۆ خوی گه وړه، هه زاران دروود وسلاو بۆ گیانی
پاکي پیغه مبه ری نازیز و یارو یاوه رانی تا پوڅی دوايي...
قورئان په رتوکی خوی گه وړه یه و بۆ مروځایه تی دابه زیوه و لییه وه
مروځ فیزی چونیته تی زیان و پیکخستنی په یوه نندی ده بیټ له گه ل خود و
خوا و خه لک و گه ردوون.

قورئان وته ی خوی میهره بانه، له قورئاندا خوی به به زه یی و
به خشنده بۆ مروځ دواوه، وته ی خوی بۆ ناردووه، له هه ندیک مه سه له دا
نه و زاته مه زنه ی توانای بیسنووری به سه ر هه موو نه یی و ناشکراکاندا
هه یه سویندی بۆ مروځ خواردووه، مروځیک که وه ک قه واره و هیز و زانست
به رامبه ر په وړه ردگار هیچ نییه، هیچ هیچ... نه و خوی په پیزی لیناوه
﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾.

خوی گه وړه وایکړدووه نیمه له وته کانی تی بگه یی، نه مه ش په کیکه له
که وړه ترین به خشنه کانی بۆ مروځ.

نهم قورثانه همو لایه نه کانی په یوه ست به ژبانی مړوږی گرتوه ته وه و
هیچ لایه نیکی فراموش نه کړدوه (سیفه تیکی نهم قورثانه نه وه یه
گشتگیره و بڼه همو سرده مه کانه). په کیک له لایه نانه ناماژه
زانستیه کانی نایه ته قورثانییه کانه که ئیستا قوتابخانه ی ئیعبازی زانستی
لیکولینه وه یان دهر باره ده کات.

جیی ناماژه یه هندیك له توپژینه وانه ی دهر باره ی نه و نایه تانه که
ناماژه ی زانستیان تیدایه، ده توانریت پییبوتریت ئیعبازی زانستی قورثان،
به لام هندیکی تریان له وه به دهر نین که پافیه ک یان خویندنه وه ی زانستی
بن بڼه نایه ته کان.

خوینهری به پیز! نهم کتیبه ی به رده ستت په کیکه له و زنجیره شه ش
به رگیه ی دهر باره ی نایه ته زانستیه کانی قورثانی پیروز (که له ماوه ی پینج
تا شه ش سالدا) ناماده کراوه: "قورثان و گه رډووناسی، قورثان و
زه ویناسی، قورثان و دهر ووناسی، قورثان و زانستی پزیشکی، قورثان و
ناژهلناسی له گه ل قورثان و پوه کناسی" ... نیمه له م زنجیره یه دا خومان
په یوه ست نه کړدوه به وه وه که سرجه م بابه ته هه لېژیردراوه کان له پووی
ئیعباز یوونیانه وه ساغ کرابنه وه، به لکو ئیعباز یوونی هندیك له باسه کانی
نیو نهم زنجیره یه سه لمیتراون و هندیکی تریشیان ته نها خویندنه وه یه کی
زانستی و هاتنه وه ی زانسته له گه ل نایه ته کاند.

له راستیدا جگه له "قورثان و دهر ووناسی" که وه رگیږدراوی به شتیکی
زور له بابه ته کانی نوو سرلویتی "نه ندازیار عبدالدائم الکحیل" ه که توپژه و
چالاکیکی بواری ئیعبازی زانستیه، سرجه م به رگه کانی تر ناماده کراون
(بابه ته کان له کتیب و سیدی و پیگه نه لیکترونییه کانه وه هه لېژیردراون و
وه رگیږدراونه ته سر زمانی کوردی).

له لايه كي تره وه له م زنجيره يه دا خو مان په يوه ست نه كړدو وه به وه وه كه باب ته كان به دووږد ريژي و سه رجه م ورده كاريه كانپانه وه باس بكه ين، به لكو ژورينه ي باب ته كان كورت و پوختن، هه ولماند او ه ژوربه ي هره ژوري ثاب ته زانستپه كان له بواره دياريكراوه كاندا له خو بگرن.

خالتي كي گرنك كه تايبه تمه ندي نه م زنجيره يه يه، پيداچوونه وه ي زانستي و زمانه وانپيه له لايه ن پسپوراني بواره كانه وه. ريز و خو شه ويستي بي پايانم بو يه كي نه و به ريزانه هه يه كه نه ركي پيداچوونه وه يان له نه ستوگرت.

نه و ماموستا و هاوړي نازيزانه م كه پيداچوونه وه ي زانستيان بو باب ته كان كړد، به پاستي كار هه كان زياتر زانستي كړد، تيبيني و سه رنجي ورد و زانستپانه يان ده ربار ه ي تاك تاكي باب ته كان پي دام، يان پي باب شبوونيان پي وتم، خو شحال بووم نه و نازيزانه بوونه هاو كاري نه م كار ه ساده يمان، ده بيت خوي گوره خو ي پاداشتپان بداته وه.

له لايه كي تريشه وه نه و خوشك و برايانه م كه پيداچوونه وه ي زمانه وانپان بو زنجيره كه نه جامدا گه ليك جوانكاري و پاستكاريان بو كار هه كه كړد، چاكنووسي و جواننووسيان بو شيوازي دارشتن و وشه و ده ربرپنه كان په سه ندكرد، ده ستخوشي و نزي خيتم بو يان هه يه.

له گه ل نه وه شدا دياره هر كار يك خاوه نه كه ي مروف بوو، له كه موكوپي به ده ر نپيه. هر هينده ده توانين و ده زانين داواي ليخو شبوون و پيداني حيكمت له خوي گوره بكه ين.

خوي گوره دلسوزي و داناييमान پي بدات و به ميهره باني خو ي نه و كارانه ي كه خو مان به باشيان ده زانين، لي مان وه ريگري ت.

فاكته ره كانی سیستمی كشتوكالی

(باران و خاك و پوهه)

خوای مه زن ده فره مویت: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (۲۶) أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا

(۲۵) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (۲۶) فَأَبْنَيْنَا فِيهَا جَبًّا (۲۷) وَعَبْنَا وَقَضَبًا (۲۸) وَزَيَّنَّا وَخَلَلًا (۲۹)

وَحَدَائِقَ غُلْبًا (۳۰) وَفَكَهَمَ وَابًّا (۳۱) مَتَلَعَا لَكُزْ وَلَا تَنَعِمَكُزْ عيس/ ۲۴-۳۲، واته:

ده با مړوږ سه يری خوار د نه که ی بکات و سه رنجی بدات و بیړی لی بکاته وه. بیگومان نیچه ناومان بڼ داباراندووه ته خواره وه، چوڼ دابارینیك؟ له وه ودوا زه ویمان له ت له ت کرد به چه که ره ی ناسکی پوهه، نینجا دانه ویله مان تیدا پواند، هه روه ها ترئ و سه وزه، زه یتون و دارخورمایش، باخچه ی دهوره دراو به دارخورما یان داری تر، یاخود باخی چروپر، چه ندین جوړ میوه، له گهل هه موو نه و گزوگیایانه ی که خوا کرده و مالات ده یخوات له له وه پگا کاند، (هه موو نه مانه مان ناماده کردووه) تا خو تان و مالاته کانتان سوودی لیوه ریگرن.

نم نایه تانه نامازه به سی فاکته ری سه ره کی که شوه و ده که ن که مه ودای سه رکه وتووی کرداری کشتوكالی دیاری ده که ن، نه وه ش هاو کی شه یه که سی په گز له خو ده گریت:

۱. باران ﴿أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا﴾: هه موو نه و کاریگه ری بانه ی که شوه و

ده گریت وه که یارمه تی باران بارین ده دهن، وه: هه ور و گهرمی و با و کرداری هه لمین.

۲. خاک ﴿ثُمَّ شَفَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا﴾: ئاماژه به پټویستی زهوی و کټلان، بۆ ده‌ستکه‌وتنی به‌روبوومی کشتوکالی باش و چاک.

۳. پوهه ﴿فَأَبْنَيْنَاهَا حَبًّا﴾: ئه‌وه‌ش جۆری تۆوه به‌کارهاتووه‌کان ده‌گریته‌وه.

ئهم راستییانه‌ی قورئانی پیروژ باسی لی‌وه‌کردوون بنه‌ماکانی زانستی "ئه‌ندازیاری کشتوکالی" له‌سه‌ر دامه‌زراوه که له زانکۆکان ده‌خوینریت... به‌ر له ده‌ستپیکردن به هه‌ر پرۆژه‌یه‌کی کشتوکالی پټویسته لی‌کۆلینه‌وه له‌سه‌ر فاکته‌ره‌کانی که شوه‌ه‌وای ئه‌و ناوچه‌یه بکریت، له‌گه‌ڵ دیاریکردنی سه‌رچاوه ئابویه‌کانی و شیکردنه‌وه‌ی جۆری ئاوه‌که‌ی و پټژه‌ی سویریتی. هه‌روه‌ها پټویسته لی‌کۆلینه‌وه ده‌رباره‌ی جۆری خاکه‌که‌ی و زانینی پټژه‌ی ماده‌ده‌کانزایی و ئه‌ندامیه‌کان بکریت، پټژه‌ی قوپ (Clay) و لیته (Slit) و قوم (Sand)، پاشان له‌ژێر پۆشنایی ئه‌و زانراوانه‌دا جۆری پوهه‌کی شیاو بۆ ئه‌و خاکه ده‌ستنیشان ده‌کریت له‌گه‌ڵ سوپی شیاوی کشتوکالی و جۆری تۆوه‌کان.

جیاوازی سروشتی زهوی

خوای په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ، بِإِذْنِ رَبِّهِ،
وَالَّذِي خَبْتُ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصْرِفُ الْأَيَّامَ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾
الأعراف/۵۸، واته: ولاتی به پیت و چاک و شاه دان دار و پروه کی تیدا
ده پویت به فرمانی په روه ردگاری، نه وهش که ژونگ و پیس و بیکه که
بیت، شتی بیسود و بیغه نه بیت هیچی لی پهیدا نابیت، نا به وشیه به
به لکه و نیشانه ی جوراوجور ده هینینه وه بو که سانیک که دلسوزن و
سوپاسی خوا ده کن.

خاکی کشتوکالی له زهوییه که وه بو یه کیکی تر ده گوړیت، به گوړه ی
پله ی جورچاکی: زهوی لمین هیه، زهوی قوپین، زهوی خویدار یاخود
زهوی بیابان و جگه له وانه ش.

نهم جیاوازییه له سروشتی زهویدا له گرنگترین پړسا کشتوکالییه کانه
که له کاتی لیکولینه وه له و زهوییه دا په چاو ده کرین، نهم راستییه
زانستییه له قورئانی پیروژدا پیشینه ی هیه.

له گرنگترین هؤکاره کانی جیاوازی له جور ی زهوی کشتوکالیدا،
جیاوازییه له قه باره و ژماره ی کونیه کانی نیو خاک. بو نمونه زهوی
قوپینی په ش ئاو گل ده داته وه، چونکه کونیه کانی ته سکه، نه وهش
یارمه تی ده دات له پاریزگاریکردنی ئاو، له کاتییدا زهوی لمین به خیرایی

ناوی پيدا پډه‌چیت، چونکه کونيله‌کانی فراوانه و ناتوانیت پاریزگاری
ناوی سهر پوهه‌کای بکات.

دابه‌زینی ئاو به زه‌ویدا ده‌بیته‌هوی به‌رزکردنه‌وه‌ی نه‌وه‌ه‌وایه‌ی له
کونيله‌کاندا هه‌یه، به‌وه‌ش ئاوه‌که جیتی هه‌واکه ده‌گریتنه‌وه، هه‌ریویه‌ قور
به‌ ئاو ده‌کشیت و به‌ وشکبوونه‌وه ده‌چیتنه‌وه‌یه‌ک.

زه‌وی ئاست به‌رز بۆ کشتوکال‌ باشتره

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿كَمْثَلٍ جَعَلَكُمْ بَرَبَّوْهُ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَتَأْتِ
أُكُلَهَا ضَعْفَتَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ﴾ البقرة/۲۶۵، واته‌ وه‌ك
باخچه‌یه‌ك وایه، له به‌رزاییه‌كدا بیته‌ و بارانیکی دلۆپ گه‌وره‌ بیگریتنه‌وه و
ببیته‌هوی نه‌وه‌ی که دوو به‌رامبه‌ر به‌ره‌می هه‌بیته‌، خۆنه‌گه‌ر بارانی دلۆپ
گه‌وره‌ش نه‌یگریتنه‌وه، نه‌وه‌ نه‌باران پاراوی ده‌کات.

نه‌م ئایه‌ته‌ ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌دات زه‌وی به‌رز باشتره‌ بۆ کشتوکال، په‌نگه‌
به‌ره‌می نه‌وه‌ زه‌وییه‌ دوو هیندی نه‌وه‌ به‌ره‌مه‌ بیته‌ که زه‌وی نزم ده‌یدات.

زانستی کشتوکالیی نوێ سه‌لمان‌دوویه‌تی هه‌رچه‌ند ئاستی زه‌وی به‌رز
بیته‌، ئاستی ناوی ژیر زه‌وی نزم‌تر ده‌بیته‌، هینده‌ش کشتوکال و به‌روبووم
باشتر ده‌بیته‌. نه‌وه‌ش هاوتایی ته‌واو له‌ نیوان زانستی کشتوکالیی نوێ و
قورئانی پیرۆزدا دووپات ده‌کاته‌وه‌.

نه‌گه‌ر زه‌وی به‌رز به‌لیشاو و ژۆر ئاودیری کرا نه‌وا به‌شی پێویستی خۆی
وه‌رده‌گریت و ئاوه‌ زیاده‌که‌ش به‌ته‌واوی به‌ زیاد ده‌پوات، به‌لام نه‌گه‌ر

هاتوو ئاودیریه کی کهم کرا ئهوا پیویستی خوی دهست دهکه ویت بیته وهی
 ئاو بمینیتته وه که پیویست به خولی پزگار کردن بکات. له سه ر ئه م
 بنه مایه یه مه سه له کانی به کارهینانی ئاو بوونه ته جیی بایه خدان.
 له و راستیه زانستیانه ی ئایه ته پیروژه که ئاماژه ی پیداوه ئه وه یه که
 هوکاری ئاودیری ئه گه ر راسته وخو له بارانه وه بوو، باشتره له ئاودیری له
 پوویار و ده ریا کانه وه، چونکه له که شدا ئه و په گه زه ده گمه نانه هه ن که
 له گه ل دلوپسه باریوه کاند ده توینه وه، ئه وه ش ده بیتته هو ی
 که وتنه خواره وه ی راسته وخو ی ئه و ماددانه بو سه ر پوهه که کان و
 وه رگرتیان له لایه ن پوهه که که وه، به وه ش که شه کردنی دوو هیند ده بیت.

(با) هوکاری پیتینه

خوای که وده ده فه رمویت: ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحٍ فَأَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً
 فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ (الحجر/ ۲۲)، واته: ئیمه (با) مان
 کردوو به هوکاری پیتینه ری پوهه ک، و هه ر به هو ی (با) وه باران له
 ئاسمانه وه ده بارینین و ئیوه ی پی تیرئاو ده که ی، بیته وه ی ئیوه ئه و
 ئاوانه تان ئه مبار کرد بیت.

له رافه ی ئه م ئایه ته دا هاتوو: با هوکاری پیتاندنه بو دار و هه ور.
 "إمام طبري" ده لیت: "با هه لگری هه ور و خیره".

لای زانایانی پوهه کنا س بووه ته زانیارییه کی چه سپاو که تووی نی ره
 (هه لاله) کردن به سه ر مییه کاند (واته کرداری پیتاندن) کرداریکی بنه په تی

پیتانندن و دروستبوونی تږوی پوهه که. له کاتیکدا که دهنکه هه لاله کان (Pollen Grain) له هه ندامه کانی نیرینه وه له گولدا (Anthers) ده گویرینه وه بږ ندامه کانی مییه تیایدا (Stigma)، پاشان پیتین پووده دات.

کرداری پیتانندن ده گونجیت له نیوان هه ندامه کانی نیره و مییه ی هه مان گول یان هه مان پوهه کدا پووبدات، له م کاته دا به کرداره که ده وتریت (پیتانندی خوی Self Pollination). ده شگونجیت کرداره که له نیوان دوو پوهه کی جیاوازا بیت، له م کاته شدا پییده وتریت پیتانندی تیکه لی (Cross Pollination).

پینگاکانی گواستنه وه ی دهنکه هه لاله کان به پیتی جوری پوهه که که ده گوریت، لیږه دا ویرای نه و پیتانندن ی مړوږ به دهستی خوی ده یانکات - بږنونه وه که نه وه ی بږ دارخورما ده یکات - سی پینگای تر هه یه، نه وانیش: ۱. پیتانندن به هوی ناڅه له وه، وه که میرووه کان.

۲. گواستنه وه و پیتانندن به هوی ناوه وه.

۳. پیتانندن به هوی باوه.

وه که له نینسایکلوپیدای به ریتانیدا هاتووه، (با) پږلیکی گرنکی هه یه له گویرانه وه ی دهنکه هه لاله له و پوهه کانه وه که گولی بږن و پرهنگداری کیشکاریان نییه بږ میرووه کان، بږیه (با) هه لده سستیت به بلاوکردنه وه ی هه لاله بږ دوریسی زږ. بږنونه (با) دهنکه هه لاله ی سنه و بهر (Pine) بلاوده کاته وه بږ دوریبه که ده گونجیت بگاته (۸۰۰ کیلومه تر) بهر له وه ی هه لاله که بگاته هه ندامی میینه و پیتینه که پووبدات.

له و پوهه کانه ی به شیوه یه کی بنه پرتی پشت به پیتانندن ده به ستن به هوی (با) وه، سنه و بهریبه کان و گیا گه زنه (قراض) و چنار (الهور) و

به پوو (سندیان) و گوش (قنّب) و داری بوندوقه.

له ئینسایکلۆپیدیای بهریتانیدا هاتوو: ئه وهی واده کات بلایوونه وهی دهنکه هه لاله به هوی (با) وه ئاسان بیت ئه وهیه که نه دامه نیرینه کانی گول که دهنکه هه لاله بهرهم دینن، بهرکه وتهن به هوا، به شیوهیه که بلایوونه وهی دهنکه هه لاله کان ئاسان ده کهن. له لایه کی تریشه وه، گول له بهرترین خالی داریان پوهه که دایه و گه لاله بهرده میدا نییه.

له ئینسایکلۆپیدیای جیهانیدا هاتوو: پیتاندن به هوی (با) وه خه سه لتهی ئه وه پوهه کانه یه که گولی جیا که ره وه یان نییه و بونی خوشی ئه وتویان نییه میرووه کان بوخویان کیش بکهن. له م پوهه کانه دا ته نها بریک دهنکه هه لاله ی وشکی سوک بهرهم دیت و (با) هه لیده گریت و بو دووری زور له گه ل خویدا ده بیات تا کو ده یگه یه نیته نه دامی مینیه. ئه م نه ندازه هه لاله یه که له هه وادا هه ن هۆکاری سه ره کین بو ئه و (تا) یه ی به (حمی القش) ناسراوه و توشی ئه و که سانه ده بیت که هه ستیارییه کی زوریان هه یه.

هه روه ها له ئینسایکلۆپیدیای بهریتانیدا هاتوو: بو ئاسان کردنی بهرکه و ته یی به (با)، زورجار له به هاردا گول له پیش گه لاوه گه شه ده کات، یاخود په نگه له بهرزیای داریان پوهه کدا گول گه شه بکات، زورجار کۆسپه کانیان دریز و چه ماوه یه بوئه وهی پوهه ریکی فراوانتریان هه بیت بو وهرگرتنی دهنکه هه لاله کان.

که واته پوهی ئیعجازی ئایه ته که ئه و ئاماژه یه یه که "با هه لده ستیت به کرداری پیتاندنی پوهه که کان".

﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوْفِحَ﴾

دوانه یی و پیتین له پوهه که کاند

هه روه که له جیهانی مړوځ و ناژه له کاند نیرو می هیه، له جیهانی پوهه کیشدا به هه مان شیوه یه. په روه ردگار ده فیه رمویت: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ الذاریات/۴۹، واته: له هه موو شتیک نییه جووتمان دروست کردوه، بۆ ئه وهی بیر بکه نه وه و یاداوهری وهریگرن. ﴿سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ یس/۳۶، واته: پاکي و بیگه ردی بۆ ئه و زاته ی هه ر هه موو به دیه پتیراوه کانی به جوو دروست کردوه له وهی له زه ویدا ده پویت، له خویشیان، له و شتانه ش که نایزان.

﴿فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَرْقَةٍ زَوْجَانِ﴾ الرحمن/۵۲، واته: له هه موو جوړه میوه یه که نمونه ی دوانه یان تیدایه.

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسٍ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلُ النَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ الرعد/۳، واته: خوا ئه و زاته یه که زه وی پان و بهرین کردوه و که ژ و چیا و پوویاری زوری تیدا دابین کردوه، له هه موو بهر پوویاتیک جووتی فراهه م هیناوه له هه روه په گز، شه وی والیکر دوه پوژ داپوشیت، به راستی نا له و شتانه دا به لکه و نیشانه ی زور هه ن بۆ که سانیک بیر بکه نه وه.

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّى﴾ (طه/ ۵۳، واته: شو زاته ی زهوی بؤ نیوه بار هیتاوه، وهکو لانکه (له سه ری ده حه وینه وه)، هه روه ها جوړه ها پیگای تیدا بؤ هه راهم هیتاون، له ناسمانیشه وه باران داده بارینیت، که به هویه وه چنده ها جوت پوه کی پیرواندوه.

پاگه یانندی بیردوی پیتانندن و بوونی نیر و می له هه موو به روپووم ه پوه کییه کاندا، له نایه ته که دا هه یه، دروست وه که نه وه ی سوننه تی ژیا نه له مروؤ و نازهل و بالنده کاندا.

وه که ژیا نی مروؤ که به کوړپه له یه کی بچوک ده سته پیده کات، دایک په روه رده و چاودیری ده کات. ژیا نی پوه کیش وه که کوړپه له یه کی بچوک ده نکو له په ره ی پیده دات، له ماوه ی پوان و گه شه کردنیدا خوړاکی پیویستی بؤ به ده ست ده هیتیت. کوړپه له که ش به هیمنی و جیگیری ده مینیته وه تا کو زهوی باوه شی بؤ ده کاته وه و بارودخی گونجاوی بؤ ناماده ده بیت وه که رمی و ناو، ده نکو له و تووه کان دوو که رت ده بن (ده تروکین) و کوړپه له که گه شه ده کات. که گه شه ی پوه که که ته واو بوو و گه شته ته مه نی پیگه یشتن، گو له کانی ده کرینه وه و به روپووم به ره م دیت. زانستی نوی ناشکرایکرووه گولی پوه که کان - به جیاوازی جوړه کانیانه وه - دابه ش ده کرین بؤ سی جوړ:

گولی نیر - گولی می - گولی دووړه گ (که هه ردوو نه ندای نیره و مییه ی پیکه وه تیدایه).

نه و گولانه ی له هه وادا ده پیتین به وه جیا ده کرینه وه نه ندایه کانی زاونیتیان به رکه وته ی هه وان. هه رکات (با) له رانديشه وه ده نکه هه لاله کانیان

لې ده که ویتنه خواره وه، ده نکه هه لاله کان ده که ونه خواره وه که سوک و لوسن تا کو هه لگرتنیان له لایه ن هه واوه ئاسان بیت بۆ سر نه ندایمی مییه ی گولی تر و پاشان کرداری پیتین پووده دات.

په روه ردگار دده فه رمویت: ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾ (الحجر/۲۲)...

ویرای هه مان زهوی و هه مان ناو پوهه که کان جوړاو جوړن

په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَوِّرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَلُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (الرعد/۴)، واته: له سر پووکاری زهوی پارچه ی جوړاو جوړ هیه له پال به کدا، هه روه ها په زی تری، به روه پوهی هه مه جوړ له دانه ویتله و بیستانه کاند، دارخورمای به ک قد و دوو قد، هه موو نه مانه به به ک ناو ناو ده درین و له به ک ناو ده خونه وه و هه ندیکیانمان له هه ندیکی تر بۆ خوراکي ئاده میزاد نازدارتر و په سه ندتر کردوه، به پاستی نا له و شتانه دا به لکه و نیشانه ی زور هه ن بۆ که سانیک نه قل و ژیری خویان بخه نه کار.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَبْلَنَّا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ

أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿الشعراء/ ۷-۸﴾، واته: نایا سهرنجی زه وییان نه داوه و لیتی ورد نه بوونه ته وه، چه ندين جووت پوهه کی به نرخي هه مه جوړ و پازاوه مان تیدا پواندووه. به پاستی نا له ودها به لکه و نیشانه هه یه، که چی نژدیه یان باوه پدار نه بوون.

ویپای شه وهی پوهه که کان به یه ک ناو ناوده درین، به لام هر جوړه پوهه که سروشت و تاییه تمه ندی خوی هه یه، له گه ل پیداو یستی و که شوه وای تاییه ت، واده یه ک بۆ کشتوگال، کاتیک بۆ به ره م... له هه مان زه وی و له یه ک ناو، پوهه که کان هاوسی یه کترن، که چی هه ندیکیان له شیوه و تام و په نگدا له هه ندیکی تریان باشترن.

پوهه ک خوراک وهرده گریت و گه شه ده کات، بۆ گه شه کردنی هر ده بیټ پووناکی و ناو هه بیټ، له گه ل کاریوون، نوکسجین، هایدروجن، فسفور و کبریت و پوتاسیوم، کالسیوم و مه گنسیوم و ناسن و...

جیټی سهرسامیه سهرجه م پوهه که کانی تم جیهانه له سهر هه مان شه توخمانه ده ژین، له گه ل شه وهدا له زه ویدا سیو و تریی شیرین ده پوټ، تالگه ی تال، په مووی نه رمونیان، گهنم و جوړ پرته قال و... توخمه خوراکیه کان یه کن، خاکیش یه که، ناو یه که، تووه کان له وپه پی وردی و بچوکیدان، هه زاران جوړ و شیوه یان لیوه دهرده چیټ به بون و تامی جیاواز...

خوای په روه ردگار هه موو پوهه که کانی به جوړیک خولقاندووه که له گه ل ژینگه که یاندا بگوئجین.

میوه پیش گوشت

خوای په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿وَفَكَهَهُ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ (۲۰) وَلَحْرِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ الواقعة/ ۲۰-۲۱، واته: میوه‌شیان بۆ ده‌گپن، به ناره‌زووی خوایان لئی هه‌لده‌بژین، گوشتی هه‌ر بالنده‌یه‌کیش که حه‌زی لیبکه‌ن بۆیان ئاماده‌یه.

هه‌روه‌ها ده‌فهرمویت: ﴿وَأَمَدَدْنَاهُمْ بِفَكَهَةٍ وَلَحْرِ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ الطور/ ۲۲، واته: به‌رده‌وام حه‌زیان له هه‌ر میوه و گوشتیک بۆ پیشکه‌شیان ده‌که‌ین. زانستی پزیشکی نوێ و خۆراکناسی ئاشکرایانکرد که خواردنی میوه له‌پیش ژمه‌ خۆراکیه‌کان سودگه‌لیکی ته‌ندروستی هه‌یه، چونکه میوه شه‌کره ساده‌کانی تێدایه که به ئاسانی هه‌رس ده‌کرین و خیراش ده‌مژین، پیخۆله‌کانیش له ماوه‌یه‌کی کورتدا (که به چه‌ند خوله‌کێک مه‌زه‌نده ده‌کریت) ئه‌و شه‌کرانه ده‌مژن و جه‌سته پێیان ده‌بوژێته‌وه و نیشانه‌کانی برسیتی و که‌می شه‌کر نامێنیت. ئه‌گه‌ر هاتوو که سێک پاسته‌وخۆ گه‌ده‌ی پر له خۆراکی جیاوازه‌ بکات، پێویستی به‌ نزیکه‌ی سێ کاتژمێر ده‌بێت تا‌کو ئه‌و شه‌کره‌ی تێدایه ده‌یمژن، بۆیه بۆ ماوه‌یه‌کی درێژ نیشانه‌کانی برسیتی ده‌مێننه‌وه.

شه‌کره ساده‌کان، وێرای ساده هه‌رسبوون و مژنیان، سه‌رچاوه‌یه‌کی بنه‌رته‌ی وزه‌ی خانه جیاوازه‌کانی جه‌سته‌شن. له‌و خانانه‌ی سوودیکی خیرا له شه‌کره ساده‌کان ده‌بینن دیواری پیخۆله‌کان، که به‌خیرایی چالاک

د دښه وه کاتیک شه کری میوه یان پیده گات، ناماده باشیش د ه بن بؤ
جیبه جیکړدنې فرمانه کان به باشرین شیوه (له مژینی جوړه جیاوازه کانی
خوراک که که سه که له دوی میوه ده یا نخواست).
رهنګه نه وه حکمه تی پیشخستنی میوه بیت به سر گوشتدا، وه ک
شیوازی نایه ته پیروزه که.

خاکیش وهک ولاتیګ ودهایه

خوای که وړه ده فرمویت: ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي
خَبُثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَجَسًا﴾ (الأعراف/ ۵۸)، واته: ولاتی به پیت و چاک و شاه و دان،
دار و پوهه کی به فرمانی په روه ردگاری تیدا ده پویت، نه وهش که زونګ و
پیس و بی که لګ بیت، شتی بیسوود و بیتفه نه بیت، هیچی لی په یدا نابیت.
خوای په روه ردگار خاکی به ولات ناوبردوه و نه وهش به لوتکه ی
شیعجازی زانستی داده نریت، خاک به پیکهاته کانیه وه هر وهک ولاتیګه.
لیکولینه وه زانستییه کشتوکالییه کان سه لماندوویانه هر یه که مه تر
سیجا له خاک که بؤ کشتوکال به کارده هیتریت (۲۰۰ ه زار) کرم و (۱۰۰
ه زار) میروو (حشرات) و (۳۰۰) کرمی ناسایی خاک و ه زاران میکروب
(زینده و هری ورد) تیدایه ... ه مو نه وانهش به چاوی ناسایی نابینرین.
هر گرامیک له و خاکه ملیاران به کتريا و میکروبی تیدایه که له سر
ماده نه دنامیه کان ده ژین و ده یګوړن بؤ ماده ی کانزایی، به دریژایی سال
و به بی و هستان نه م کاره ده کن.

بۇ نمونه شو میکروبانه گه لا وهریوه کان ده خۆن، نه م کرداره پتویستی به بوونی ههوا و تۆکسجینی نئو خاک ههیه، به لام ده بیت نه وه وایه ی نئو خاک له کوپوه هاتبیت؟

لیره دا حیکمه تی بوونی کرمه کانی خاک دهرده که ون، چونکه پۆلئیکی گرنگ ده بینن له کردنه وه ی کونی زۆر له خاکدا وه وایش لیپانه وه ده چیته خاکه که وه، واته له هه واگۆرکیتی خاکدا کرمی زهوی به شداری ده کات. ههروه ها سه رجه م نه و ئاژه لانه ی له خاکدا ده ژین وه ک مار و میرووله و دووپشک، کونی زۆر له خاکدا دروست ده که ن. جیی سه رسامیه بو تریت نه که ر نه و کونانه ی نئو خاک نه مینن پوهه ک له سه ر زهوی نامینیت و ژیانیش کۆتایی دیت.

سه رجه م نه و زینده وهرانه ی له نئو خاکدا هه ن وه ک ولاتیکی ئاوه دانیان لیکردوه، نه وه ش به ته واوی له گه ل ئایه ته که دا هاوتا ده بیت.

بڼه رهي سوتنه مه نى داري سه وزه

په روه ردگار ده فهرمويت: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقَدُونَ﴾ يس/۸۰، واته: نه و زاته ي له داري سه وز ناگرتان بؤ به ديدنييت، نيتر نيوه دايدة گيرسيئن.

گازى ئوكسجين كه پړزه ي (۲۱٪) ي پيکهاته ي هوا پيکده هينييت، فاکته ريکى سه ره کى و پيويسته له هه موو سوتانيک و دروستبوونى ناگردا. داري سه وز له پړگای مادده ي کلوروفيل يان پلاستيده سه وزه کانه وه كه په نگى سه وز ده به خشيته پوهه ک، ده بيته هو ي دروستکردنى ئوكسجين له هه وادا.

دارى سه وز له پړژدا دوهم ئوكسيدي کاربون ودرده گريست و شیده کاته وه بؤ په گزه پيکهاته ووه کانى، نه وانيش بریتين له ئوكسجين كه ده يکاته ودره وه له گهل کاربون كه پوهه که که له خويده ده هيليتته وه و بؤ دروستکردنى شانه کانى سوودى ليده بينيت.

له لايه کى تره وه نازه لانيس له هه ناسه داندا به پيچه وانه ي پوهه که وه گازى ئوكسجين ودره گرن، كه په گه زىکى پيويسته بؤ هه موو کرداره کانى سوتانه کيميايي به کانى نيو خانه .

که واته نه گهر پوهه کى سه وز نه بوايه، ژيان له سه ر زه وى دروست نه ده بوو. يه که مين پووخسارى ژيان له زه ويدا ودرکه وتنى قه وزه سه وزه کان بووه له ناودا (به ر له سى مليار سال پيشتري)، نه مه ش يه که م ماناي زانستى

ثابته که ده بیټ و کلیلی ټیگه یشتنی ثابته که شه که له وشه ی (الأخضر) دا شار در او ته وه .

سهره پای پۆلی داری سهوز له بهر مه پټانی ټوکسجین و نوټکردنه وه ی (که هیچ سوتانیک به بی ټوکسجین نابیت) به هه مان شیوه خه لوزی کاربونی (یان خه لوزی به ردین) یش له داری سهوز پیکهاتووه که به هوی دیارده سروشتیه کانه وه له ناواخنی زه ویدا شار در او نه ته وه و به ماوه ی ملیونان سال گۆپاون بۆ گرنگترین سهرچاوه ی وزه ی گهرمی له زه ویدا... بپی نه مبارکرای خه لوزی به ردین له زه ویدا نزیکه ی هشت ملیار تون ده بیټ .

به پپی پای زانایانی جیۆلۆجیا و کیمیا ی نه دما ی، دروستبوونی په ترۆل له نیو زه ویدا له پوهه و ناژه له کانه وه یه . بپی نه مبارکرای په ترۆلی زهوی به نزیکه ی دوو ملیار تون مه زه نده ده کریت . هه روه ها زۆر له زانایان سهرچاوه ی گازی سروشتیش بۆ پوهه کی سهوز ده گپنه وه . بپی نه مبارکرای نه م گاز هه له زه ویدا ده گاته نزیکه ی شه ش ملیار مه تر سیجا . به کورتی له کلۆرۆفیلی پوهه که سهوز ه کاندای سوتنه مه نی خۆر نه مبار ده کریت و له به شه کانی پوهه کدا ده گۆپین بۆ ماده ده ی پوهه کی که خواردن و سوتانی ئاسانه . زانایانی جیۆلۆجیا ش بنه پهرتی خه لوزی به ردین و په ترۆل و سه رجه م داپشته کانی په ترۆل (وه که به نزمین و کیرۆسین و ... هتد) بۆ پوهه که کان ده گپنه وه که به خاک و به رد داپۆشراون، یان ناژه له کان که خواردنیان له سه ر پوهه که کان بووه و له پوهه که وه وزه یان وه رگرتووه . نه مه وټپای نه وه ی هه ر پوهه کی سهوز سهرچاوه یه کیشه بۆ په یدابوون و هاوسه نگی ټوکسجین له هه وادا، که بۆ سوتان گرنگه .

له کۆی نه م زانیارییه وه تیده گه یین که سه رجه م جۆره کانی سوتنه مه نییه به کارهاتووه کان بنه پهرتیان له داری سهوز ه وه یه . به م پافه

کورتهش له په هندی زانستی نه و نایه ته پیروزه تیده گهین که ده فهرمویت:
﴿أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ﴾ (٧١) ءَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ
جَعَلْنَاهَا نَذِيرًا لِّلْمُتَّعِينَ ﴿الواقعة﴾ / ٧١-٧٣، واته: نایا سه رنجی نه و ناگره
نادهن که دایده گیر سینن، نایا نیوه پوهه که که یان دروستکردووه یا نیمه
فهرامه همان هیناوه؟ بیگومان هر نیمه کردوومانه ته هوی نه وهی
یادخه روه بیت، هه روه ها کردوومانه ته هویه ک بو نه وهی که پوک و
هاموش که ران که لکی لیوه ریگرن.

پوش و په لاشی وشک

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى﴾ (١) فَجَعَلَهُ غُثَاءً
أَخْوًى ﴿الأعلى﴾ / ٤-٥، واته: هر نه و زاته یه که گزویا ده ردینیت و ده یکاته
له وه پکا بو ناژه ل (به لام دوی ماوه یه ک) ده یکاته پوش و په لاشیکی زهره و
وشک و په شه لکه راو.
(الغشاء) وشکیه و (أخوى) له (الحوه) هاتووه که له (لسان العرب) دا
به مانای په شی سه وزیاو یان سووریکى مه یله و په ش هاتووه. بویه رافه ی
﴿فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَخْوًى﴾ واته نه وهی دوی سه وزیه تی کردوویه تی به وشکیکی
په ش. لیوه دا پرسپار نه مه یه: نایا پوهه کی که هیه کاتیک وشک ده بیت
په نگى په ش ببیت؟ به دلنیا ییه وه نه و پوهه کانه ی تا نیستا نیمه
ناسیومانن، به و جوړه نین.

"جرتود هارتمان" ده لایت: "پوهه که کان له پښتړینې دیمه نه کانی ژيانن که له سهر پووی زه وی ده رکه وتوون. شانشینې پوهه کی بهر له شانشینې نازهلې له سهر پووی زه وی ده رکه وتوون، چونکه نازهل ناتوانیت به بی خواردنی پوهه که کان بژی. له پاستیدا پوهه که سهره تاییه کان به ده سستی مړو نه پوینراون، چونکه له پیش پوهه که وه مړو به دی نه هیتراره، به لکو پوهه که کان خویان هاتوون بیته وهی مړو پواندبني.

دیمه نی ژيانې پوهه کی که له سهر زه وی به دی هیتراون جوراوجور و جیاوان، به شپوهی ناوچه ی سوز له پوهه که گولداره چره کان و به وهش گوی زه وی به پو شاکیکې سه وزی زور جوان و به رز له پازاوه یدا داپوشراوه که ملیونان سال، به لکو هه زاران ملیون سال، به سهریدا تیپه پروه و گوی زه ویش به ژماره یه کی زوری گورپانکاری گهر دپوونی و ژینگه یی توندا تیپه پروه.

زه وی توشی مه وسیمی بارانی به لیشاو بووه، پاشان به دوایدا چه ند ماوه یه کی وشکی دریز. چه ندین جار توشی (با) و گهرده لولوی ترسناک بووه که داره کانی په رشوبلاو کردووه ته وه و په کی پوهه که کانی له بنه وه ده رهیتراوه به وهی جار دواي جار له ناوی لافاوی گهرده دا نقوم بوون. بویه شیبوونه وه یان بؤ ماده ده نه دماییه سهره تاییه کان هوکاریک بووه بؤ سازاندنی که شی دووباره پوانی پوهه کی تری نوی که دووباره نه م پوهه که نویان هس پوهی پوهی گهرده لولول و په شبا و لادانه ژینگه ییه ٹیکولژییه کان بوونه ته وه. نه م خولانهش له ماوهی ملیونان سالدا چه ندین جار دووباره و چه ند باره بوونه ته وه.

پاشماوهی پوهه ک و داره پوچپوهه کانی ناخی زه وی به تیپه پوون و دریزی کات ده گورپین بؤ خه لوز که په نگی په شه.

كشتوكال به لگه يه كى ماددييه

له سهر زيندوو برونه وه

خوای گه وه ده فهرمویت: ﴿وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ النحل/۶۵، واته: ههر خوا بارانى له ئاسمانه وه باراندوو و زهوى پى زيندوو كردوو ته وه دواى نه وهى كه مردبوو، به پاستى ئا له و ديارده يه دا نيشانه و به لگه ي ته واو هه يه بۆ كه سانتيك كه گوى بۆ پاستى ده گرن.

يان ده فهرمویت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ فصلت/۳۹، واته: له به لگه و نيشانه كانى خوا نه وه يه كه ده بينيت زهوى كش و ماته، جا كاتيک باران به سه ريده ده بارينيت ده خرؤشيت و گه شه و نه شونما ده كات، چونكه به پاستى نه و زاته ي كه زهوى زيندوو كرده وه، مردوانيش زيندوو ده كاته وه، بيگومان نه و خوايه ده سه لاتی به سهر هه موو شتيكدا هه يه.

كشتوكال كرداريكه به هوى وه مروف پيشانى خوى ده دات چۆن خوای مه زن زهوى له دواى مردنى به ئاو زيندوو ده كاته وه، كاتيک وشك و زهرده لگه پابوو و هه نوو كه ليوانليوانه له ژيان و زينده وه ران، به وجۆره مروف به چاوى خوى هه نديك ديارده و تواناي خوا ده بينيت له به ديهيتنانى ژيان له زهوى مردوو وه. مروفيش له خاكى زهوى به ديهيتنراوه، وهك په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ

تَشْرِوَتْ ﴿الروم/ ۲۰﴾، واته: له نيشانه و به لگه کانی خوا نه وه په که ئیوهی له خاک دروستکړدوه، دواى برینى چەند قوناغیک کتوپر بوونه ته مړوځیک و بلاوده بڼه وه به زه ویدا.

زانستى نوئى به شیکاریی جه سته ی مړوځ سه لماندوویه تی که له شی له هه مان توخمه کانی خاک پیکهاتووه، له بهرنه وه نه و زاته ی زه وی له دواى مردنى ده ژینیته وه، بیگومان مردوه کانیش له پوځی قیامه تدا زیندوو ده کاته وه.

به مجوره کشتو کال ده بیته به لگه په کی ماددی له سر زیندوو بوونه وه ی دواى مردن.

باشترین ریځای هه لگرتنى دانه ویله

خوای گه وره له قورئانی پیروژدا و له چیروکی یوسف پیغه مبه ردا (سه لامی خوای لیبت) ده فهرمویت: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رَأْيِنِي إِن كُنْتُ لِلرَّءْيَا تَعْبُرُونَ﴾ (۱۳) قَالُوا أَضَلَّتْ أَصْغَرُ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ ﴿۱۴﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿۱۵﴾ يَوْسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۶﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا نَأْكُلُونَ ﴿۱۷﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ

مَا قَدَّمْتُمْ لَنَا إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ
يُفَصِّرُونَ ﴿يُفَصِّرُونَ﴾ يوسف/ ۴۳-۴۹.

واته: (شهويك پاشا خه ويكي سه يري بينی و بوو به مه راقی و له
کوبوونه وه يه کدا) وتی: به پاستی من له خه ومدا بينيم حهوت مانگای قه له و
له لایه ن حهوت مانگای له پو لاوازه وه خوران، حهوت گوله گه نمی سه وز و
جوان و حهوتی وشکیشم بينی، نه ی زانا و شاره زایان هم خه وم بق
لیکبده نه وه مه گهر خه ون لیکبده نه وه. نه وانیش وتیان: هم خه وه بی
سر و بنه و هیچ نییه، نیعه له لیکدانه وه ی خه وی بیسر و بن شاره زا
نین. نیجا نه وه یان که پزگاری بوو بوو، دوا ی نه وه موو ماوه يه بیری
که وته وه وتی: داواکارم بمنیرن (بق لای یوسف) من هه والی (لیکدانه وه ی
نه وه خه وتان) پیپرا ده گه يه نم. (ساقی چوو بق زیندانه که بق دیدرای یوسف و
وتی) یوسف! نه ی هاوه لی پاستگوم، هم خه ونه مان بق لیکبده ره وه (له
خه ويکی پادشادا) حهوت مانگای قه له و له لایه ن حهوت مانگای له پو
لاوازه وه خوران، هه روه ها له باره ی حهوت گوله گه نمی سه وز و جوان و
حهوتی تری وشک بومان لیکبده ره وه، بق نه وه ی بگه پیمه وه بولای خه لکی
تا وه لام بزائن. (یوسف) وتی: حهوت سالی به رده وام کشتوکال ده که ن و
دانه ویله ده چینن، نه وه ی که دروینه تان کرد و لیتان زیاد بوو به
گوله که يه وه بیهی تانه وه، مه گهر نه وه که مه ی که ده یخون. پاشان له دوا ی
نه وه حهوت سال گران و سه ختی پیشدیت، نه وه ی که زه خیره تان کردوه
بق نه وه سالانه هه مووی ده خون، مه گهر که میکی نه بیت که هه لیده گرن (بق
توو). له وه ودوا سالیکی باراناوی و پر به رکه ت دیت که خه لکی به رویومی
زوریان پیده به خشریت، میوه ده گوشن و شه ربه تی لی دروست ده که ن.

له م نایه تانه دا بانگه وازیکی قورئانی راشکاوانه هیه بۆ مرؤف تاکو به وردی و به رده وامی و چاودیری ته واوه وه کشتوکال بکات، هه روه ها زیاده له پیو یستیش ده سته بهر بکات بۆ پوه به پوه بوونه وه ی بارودوخه له نا کاوه کان. نایه ته پیروژه که هانی مرؤف ده دات بۆ گرته به ری هه موو هؤکاره کانی زانست بۆ ئه مبار کردنی به روبووم و به ره مه می زیاده له پیو یستی، به جوریک که به دریژایی ماوه ی هه لگرتن و پاراستنی له حاله تی دروستی و شیاویدا بمینیته وه.

پوهی ئیعجازی نایه ته که له وه دایه که دانه ویله به گو له که یه وه ئه مبار بکریته، چونکه گه ر به گو له که یه وه هه لگیرا ئه وده مه له میرووه زیانبه خشه کان و که پوهه کان و میکرویه کانی تر و خه ساریوون پاریزراو ده بیته.

زانستی نوی سه لماندوویه تی باشتین ریگای پاراستنی دانه ویله ئه وه یه به گو له که یه وه هه لگیریت، ئه وه ش به مه به ستی پاراستنی شیئی سروشتی به روبوومه که و پیگرتن له کاریگه ری راسته وخوی که ش له سه ر دانه ویله که. به راستی ئه وه ش یه کیکه له ئیعجازه کانی قورئانی پیروژه که له ژماره نایه ن.

نُیجازی خُوراک له قورئاندا

نډه خوراكانه ی مړوۍ پټویستی پټیانه، نه مانه ن:

۱. خوراکه پیکهینه ره کان (پرؤتینی پوهه کی و گیانه وه ری).

۲. خوراک بؤ وزه (کاربوهیدرات و چه ری).

۳. خوراک بؤ پاریزگاری (فیتامینه کان و توخمه کانزاییه کان).

چون قورئانی پیرؤز باس له خوراک و ژینه ره کان ده کات؟

را بمیننه له وتی خوا بی: ﴿أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۝۲۵ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۝۳۶﴾

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۝۲۷ وَعَبَا وَقَضًا ۝۲۸ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۝۲۹ وَحَدَائِقَ غُلَبًا ۝۳۰ وَفَلَکَہٗ وَأَبَا ۝۳۱﴾

﴿۳۱﴾ مَنَعَا لَکُمُ اللَّعْنَتَیْنِ ۝۳۲ عَبَسَ ۝۲۵-۳۲، واته: بیگومان ئیمه ناومان

باراندووه ته خواره وه، چون دابارینیک، له وه ودوا زه ویمان بؤ له ت له ت کرد

به چه که ره ی ناسکی پوهه ک. ئینجا دانه ویله مان تیدا پواند. هه روه ها تری و

سه وزه. زه یتون و دارخورمایش. باخچی ده وره دراو به دارخورما یان داری

تر، یاخود باخی چر و پر، چهن دین جور میوه، هاوپی له گه ل هه موو نه و

گزوگیایانه ی که خوا کرده و مالات ده یخوات له له وه پرگا کاند. (هه موو

نه مانه مان ناماده کردوه) تا خوتان و مالاته کانتان سوودی لیوه ربگرن.

نهم نایه تانه زورینه ی نه وانه کوده کاته وه که مړوۍ ده یانخوات،

پاکوبیگه ردی بؤ خوا ی مه زن.

یه که م: ئاو

ئاو بنه پره تی ژیا نه، پِژده ی (۵۵-۶۵٪) ی کِششی له شی که سیکی پیگه یشتوو پیکدینیت. ئاو پتویسته بۆ کرداره کانی هه رسکردن، مژین، کرداره کیمیاییه کانی شانه کانی زینده وهر که پتویسته بۆ ژیان (زینده کار)، به هه مان شیوه گواستنه وه ی توخمه کان و پاشماوه زیانبه خش و ژارابییه کان و دهرکردنی بۆ دهره وه ی له ش به شیوه ی (مین) یان ئاره قی له ش، ئه مه جگه له وه ی که ئاو له پِکخستنی گهرمی له شیشدا پۆل ده بینیت.

خوا ی مه زن ده فره مویت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ (الانبیاء/۳۰).

دووه م: دانه و یله و پاقله مه نییه کان

دانه و یله کان (وهك گه نم و برنج و گه نمه شامی و جوداس) به سه رچاوه سه ره کییه کانی وزه داده نرین بۆ مرۆف، ده وریه ری (۵۵٪) ی ئه و وزه یه ی مرۆف به ده ستیدینیت سه رچاوه یان کاریبوهیدراته که پیکهاته ی سه ره کی دانه و یله کانه، هه روه ها به سه رچاوه یه کی باشی زۆر له فیتامین و توخمه کانزاییه کان داده نرین.

په روه ردگار ده فره مویت: ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْتِثُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾ (البقرة/۶۱)، واته: داوا له په روه ردگارت بکه له پَنق و پَدزی و به روبوومی زه ویمان بۆ به ره م بهینیت له پروه کی پاقله یی و خه یار و سیر و نیسک و پیاز.

سپیهم: میوه و سهوزه

میوه و سهوزه بایه خپکی خوراکیی گوره یان هیه، نه وانه سهرچاوه گلی زور باشن بؤ فیتامین و توخمه کانزاییه کان و پیشاله خوراکیه کان که کاریگه ریان له سهر تهن دروستی مړؤږ پوون و ناشکرایه. په روه ردگار ده فـرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَّعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُمُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾ (الأنعام/ ۱۴۱)، واته: خوا هر نه و زاته یه که باخاتی به رزی لق و پوډاری به رپا کردووه و باخاتی نرمی پهرش و بلاویشی به دیه پناوه و دارخورما و به رپوومی جوړاوجوړیش (که شیوه و قه باره و پهنک و تام و بونیان) له خواردنـدا جـیاـیه، له زهیتون و هـنـاری له یه کچوو، هـرـوهـها له یه کنه چوو.

چواره م: گوشت و ماسی و بالنده کان

گوشت و ماسی له و خواردنانه که به هایه کی خوراکیی به رزیان هیه، سهرچاوه ی سهره کی پروتینی گیانه وهرین. شه م پروتینانه ترشه نه مینییه کانیا ن تیدایه که مړؤږ پیویستی پتیانه و له ناو له شدا به رهم نایه، خوی گوره زور جوانی فـرمووه: ﴿وَالْأَنفَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ (النحل/ ۵)، واته: مالاتیشی دروست کردووه بؤ خزمه تی نیوه که گهرمیتان پیده به خشیت، هـرـوهـها سوودی تری

لیوهرده گرن و له شیر و گوشته که شی ده خون له گال چه ندین سوودی
تر...

پینجه م: شیر و هه نگوین

* شیر سه رچاوه یه کی چاکه بۆ پروتین و شه کری لاکتوز (شه کری شیر)
و زۆرئک له قیتامینه کان و توخمه خؤراکیه کانزاییه کان (گرن گترینیان
کالسیؤم)... په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَالْوَلَدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ
كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّ الرِّضَاعَةَ﴾ البقرة/۲۳۳، واته: دایکان دوو سالی ته و او
با شیر به مناله کانیان بدهن بۆ هر که س که ده یه ویت شیری ته و او بدات.
له پرووی زانستییه وه سه لمینراوه که هیچ شیرئک یان خواردنیکی تر
هاوتای شیری دایک نابیت.

* هه نگوین سه رچاوه یه کی باشه بۆ شه کره ساده کان، گلوکوزیش تاکه
سه رچاوه یه کی وزه یه که میشک پیویتیته تی.
هه روه ها هه نگوین هه ندیک له توخمه کانزاییه کانی تیدایه له گال هه ندیک
له دژه زینده گییه کان (المضادات الحيوية) و ناویتیته تریش.

په روه ردگار ده فره مویت: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ، فِيهِ
شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾ النحل/۶۹، واته: له ناو سکی (نه وه نگانه وه) شله یه کی
په نگ جیاواز دیته دهره وه که شیفای تیدایه بۆ (زۆر نه خووشی) خه لکی.

سهرتا له سهر زهوی ئاو هه بووه پاشان پوههك

خوای گه ووه دهغه رمویت: ﴿أَنَا صَبِيْنَا الْمَاءَ صَبًا﴾ (٢٥) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (٢٦)

فَأَبْتْنَا فِيهَا جَاءَ ﴿عبس/ ٢٥-٢٧﴾، واته: بېگومان ئیمه ئاومان باراندووه ته خواره ووه، چۆن دابارینیك، له وه و دوا زه ویمان بۆ له ت له ت كرد به چه كه ره ی ناسکی پوههك. ئینجا دانه ویله مان تیدا رواند.

ئهم ئایه تانه ئاماژه به وه دهدهن كه له سهره تای به دیهینانه وه له سهر زهوی ئاو دهركه وتووه، له دوا ی ئه وه پوههك و له پاشان مروّفه به دیهینراوه.

زانایانی فهلك دهلێن: زهوی بهر له ملیۆنان سال پێكهاتووه له دوا ی جیابوونه وه ی له خۆر، سهرتا به شیوه ی گازێکی كلیه سه ندوو بووه و پاشان به هۆی خولانه وه ی ئهم بارسته گازیه به ده وری خۆیدا (له بۆشایی ده ره وه)، شیوه ی گۆیی وه رگرتووه، پاشان به هۆی دووركه و تنه وه ی ئهم بارسته یه له خۆر گازه كان سارد بوونه ته وه و ئه وه ش هۆكاری پێكهاتنی پوهی ده ره وه ی بووه كه به پله بهندی په قهه لاتووه. به و پێش كه گازه كان له ئوكسجین و هایدروجن پێكهاتوون و هه ر ئه و دوانه ش توخمی پێكهینه ری ئاون، له بهر ئه وه له نێو ئهم بارسته گازیه دا ئاو دروستبوو، پاشان به هه لمبوو و به رزیووه وه و سارد بووه وه، دووباره به شیوه ی لێزمه باران بۆی گه راوه ته وه و داباریوه ته سه ری، به مجۆره سهرتا زهوی دروستبووه و پاشان ئاوی ئی ده رچوووه و له دوا ی ئه وه پوههك دروستبووه.

ٺه و ڀوه ڪانهي له قورئاندا ناويان هاتووه

(١) گه‌زۆ (الأثل)

(أثل) له‌و دارانه‌یه‌ که گه‌زۆی بۆ سه‌ر داده‌باری‌ت، له‌ باخچه‌ و سه‌یرانگا‌کاندا ده‌پوینریت. توانای به‌رگه‌گرتنی سویریتی خاک و تینویتی هه‌یه، هه‌ر بۆیه‌ له‌ ناوچه‌ وشک‌ یان خویداره‌کانی جیهاندا بلāوه. له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ وه‌ک به‌ربه‌ستی (با) ده‌پوینریت به‌تایبه‌ت له‌ زه‌وییه‌ لمینه‌کاندا. ته‌خته‌ی داری دارگه‌زۆ له‌ دروستکردنی که‌لوپه‌لی مالدا به‌کاردی‌ت، و تراوه‌ که‌ مینه‌ره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ مه‌دینه‌ له‌ دارگه‌زۆی ئه‌و

دارستانه‌ دروستکراوه‌ که
نۆ میل له‌ مه‌دینه‌وه
دووره‌. به‌ به‌ری دارگه‌زۆ
پیسته‌ خۆشه‌ ده‌کریت و
مه‌ره‌که‌بی نوسینی لێ
دروستکراوه‌. له‌ک
کۆنیشدا له‌ پزیشکی
میللیدا به‌کارهاتوه‌.

دارگه‌زۆ (أثل) له‌ قورئانی پی‌رۆزدا

(أثل) یه‌ کجار له‌ قورئاندا ئاماژه‌ی پیدراوه‌ له‌ چیرۆکی سه‌به‌ئدا. زۆر له‌ تویرژه‌ران واده‌بینن که‌ فه‌رمانپه‌وایی (سبأ) (٩٥٠-١١٥ پ.ن) دیرینترین فه‌رمانپه‌واییه‌ که‌ باشوری خۆره‌لاتی نیوه‌دورگه‌ی عه‌ره‌بی به‌خۆیه‌وه‌

بینیوه، خه لکی (سبأ) کشتوکالیان زانیوه و نه وهش یارمه تی داون
بوئوه ی ژيانیکی سه قامگیر بژین، وای لیکردوون هه نگاوی که وره به ره و
پیشکه وتن و شارستانییه ت بنین.

سه به نییه کان له سه ره تادا (هرواح) یان کردبووه پایته ختی خویان،
پاشان زوری نه خایاند پایته خته که یانیاں بو (مه تره ب) گواسته وه،
(مه تره ب) بووه ناوه ندیکی بازرگانی گرنګ. شارستانییه تی سه به نییه کان
پشتی به بازرگانی کاروانه و شکانییه کان ده به ست که که لوپه ل و کالایان له
(حه زره مه وت) له خوړه لاتوه بو (مه تره ب) له خوړناوا ده گواسته وه.
لیژده دا کاروانییه کان به ره و باکور بو ناوچه نزیکه کان له ده ریای ناوه پاست
و جګه له وانه ش ده پویشتن. (سبأ) په یوه ندیګه لی به هیزی دروستکردبوو
له نټوان نیوه دورګه ی عه ره بی و میسر و ولاتی نیوان دوو پووباره
(میزپوټامیا) و فارسدا.

(سبأ) له نټو نه ته وه دیرینه کاندنا ناوبانګی هه یه، له ته وراتدا باسیکراوه
به وه ی ولاتیګه خشت و به ردی پیروز (ګه وهه) و کانزای زیږ به ره م
دینیت. قورئانی پیروزیش له زیاد له جیګایه کدا باسی چیروکی سه به نی
کردووه، باسی نه و به خشش و نیعمه تانه ی کردووه که هه یانبووه و ولاتیکی
به پیت و خوښ و ناوه دان بووه... قورئانی پیروز ئاماژه به به نداوی
(مه تره ب) ده دات که به لقیس پادشایان دروستیکرد، پوونی کردووه ته وه که
نه هلی (سبأ) سوپاسگوزار نه بوون و سه ریچیبیان کردووه، بیباوه پ بوون و
له بری خوا خوړیان په رستووه.

په یوه ردگار ده فه رمویت: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ

يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ، بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

فَاعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أَكْطِلٍ خَمْطٍ
وَأَقْلٍ وَشَقِيحٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ تُجْزَىٰ إِلَّا

أَلْكَفُورُ ﴿سبأ/ ۱۵-۱۷﴾، واتە: سۈيىند بەخۇا بەپاستى بۆخەلكى (سبأ) لە
ولاتى خۇياندا بەلگە و نىشانەى دەسەلاتى خۇا ئاشكرايە، ئەويىش دوو
باخى نۆرگەوردە بوو لەلای پاست و چەپى ناۋچەكەدا، فەرمانيان پىدرايوو
كە: بخۆن لە پىزى و پۆزى پەرۋەردىگارتان و سوپاسگوزارى بن، ولاتىكى
خۆش و ئاۋەدان، پەرۋەردىگارىكى لىخۆشبوو و لىيوردە... جا ئەوان
لەجىياتى شوكرانە بۆيىز بن و خۇاپەرستى بكن پىشتيان ھەلكرد و بەدەم
بانگەوازى خۇاۋە نەچوون، بەھۆى ئەۋەدە ئىمەش لافاۋىكى و ئىرانكەرمان
بەسەردا بەرەلا كىردن، (باخ و بىستانى كاول كىردن) ئەۋسا لەجىياتى ئەو
دوو باخە گەۋرەيە دوو باخى دىركاۋى بەرۋوبوم تال و دارى بىبەرى ۋەك
دارگەزۆ و كەمىك دارى (سدر) ىش كە بەرۋوبومىكى كەمى ھەيە، پىيمان
بەخشىن. ئا بەۋجۆرە سەختە تۆلەمان لىسەندن بەھۆى ئەۋەدە كە بىباۋەر
و سىپلەبوون، ئايا ئىمە تۆلە ھەر لە كافىر و سىپلە ناسىنن؟!

پاڤەكارانى قورمان دەربارەى ۋەي پەرۋەردىگار: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ
الْعَرِمِ﴾ دەلەين: ﴿سَيْلَ الْعَرِمِ﴾ ئەو لافاۋە بەخۇرەيە كە خۇاى گەۋرە بۆ
سەر سەبەئى نارد. و تراۋە: ﴿الْعَرِمِ﴾ ناۋى دۆلەكەيە، يان: ناۋىكە و
برىتييە لەو بەرەبەستەى ئاۋ گلدەداتەۋە.

ئايەتە پىرۋزەكان پوونيان كىردۋەتەۋە كە خۇاى پەرۋەردىگار ولاتى
سەبەئى كىردۋەتە ولاتىكى خۆش و ئاۋەدان، لەبەر باشى و سازگارى
ئاۋوھەۋاكەى و دەستكەۋتنى پۆزىيەكى باش و شىاۋ، باخ و بىستانەكان

له سهر هردوولای دۆله که بهروبومی خوشی هه مه جۆر و هه مه پهنکیان ده دا، نه وان لییان ده خوارد و چیژیان له بهروبوم و خوشی ولاته کیان وهرده گرت، ته نانه ت و تراوه: کاتیك ئافره ت به سه به ته ی سهر شانیه وه به ژیر داره کاند ده پۆیشت، له بهر زۆری و پتگه یشتنی داره کان سه به ته که ی سهر سهریان پر له بهروبوم ده بوو.

خه لکی (سبأ) پشتیان له و زاته کرد که پێیبه خشیبوون و له ولاتدا سته مکارییان کرد، بۆیه شایانی سزا و به لا بوون. خوای گه و ره جرجی بۆ به نداوه کیان نارد و خواره وه ی به نداوه که لاواز بوو، پاشان لافاو ی به خوپی بۆ ناردن به نداوه که ی تیکشکاند و ویرانی کرد، له گه ل خۆیدا به ردی هه لگرت تا ئه و بیستانانه خاپور بکات که ده که و تنه سهر لاکانی دۆله که، نه و داره به ردارانه بوونه داری دپکاوی و دارگه زۆ و (سیدری) خراپ. له دوا ی ئاوه دانی بووه و ویرانه.

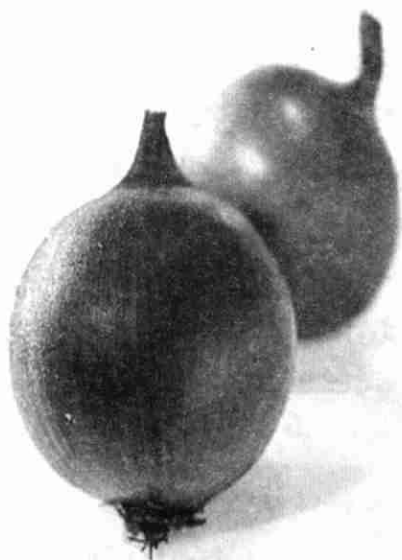
له ئایه ته پیرۆزه کانه وه به پوونی بۆمان ده رده که ویت سوپاسگوزار نه بوون هۆی گوپانی نه و به خششانیه که به خه لکی (سبأ) درابوو.

(۲) پیاز (البصل)

پیاز لای میسریه کۆنه کان ناسراوه و هه موو تاکه کانی گه ل ده یخۆن جگه له راهیبه کان، نه وان له سهریان هه رام کرابوو. وه ک نزیکبوونه وه له خواوه نده کان پیشکه ش ده کرا، ده لێن: فیره و نه کان پیازیان پیرۆز کردوه، به لکو سویندیان پێخواردوه.

لەرپوۋى كشتيارىيە ۋە زۆرىيەى جۆرەكانى پياز بۆ تەواوكردى خولى
ژيانيان پىۋىستيان بە دوو سال ھەيە. پياز بە فسقە يان تۆۋ دەپوئىرئىت.
پىۋىستى بە خاكىكى لاواز و دەۋلەمەند و بېرى زۆرى ئاۋ ھەيە، بە تايىبەتى
كە ھىشتا بچووكە.

پياز ئاۋىتەى گۆگرديى تىدايە كە تام و بۆنەكەى پىدەبەخشىت.
پيازەكان لە ھىزى تامياندا جياوازن. خەلك پيازى گۆيى زەردى تام توند لە

دروسـتـكردى شـۆرىا
(چىشت)دا بە كاردىنن، بەلام
پيازى ئىسپانى شىرىن
زۆرجار بە كالى لە زەلاتەدا
بە كاردىت، بە گشتى پياز بە
كالى و بە كولاۋى دەخورىت.
بوۋنى پياز لە ژەمەكاندا
ھانى دەردانى شلەمەنىيە
ھەرسكارەكان دەدات و
ھەرسكردن ئاسان دەكات.
مىسر پيازى برژاۋ (مشوي)

دەخۆن كە جەستە بە ھىز دەكات و پووخسار سوور ھەلدەگەرئىت و
ماسولكەكان توند و بە ھىز دەكات. دەكرىت پياز لە چارەسەرى برىنەكاندا
بەكاربھىترىت. توپزىنە ۋە نوپىيەكان سەلماندوويانە پياز لە پىشەۋەى ئەرپوۋە
پوۋەكانەيە كە مىكروپەكان دەكورئىت.

پیاز (البصل) له قورئانی پیروژدا

خوای گه وره یه ک جار له قورئانی پیروژدا ناماژه ی به پیاز داوه له سوره تی (البقرة) دا و له میانه ی چیرۆکی (بنو ئیسرائیل) دا.

په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى اِنْ نَّصِبِرَ عَلٰی طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعْ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثَبِّتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومَهَا وَعَعْدَسَهَا وَيَبَصِّلَهَا قَالَ اَنْتُمْ تَبْدِلُوْنَ الَّذِیْ هُوَ اَدْنٰی بِالَّذِیْ هُوَ خَيْرٌ اَمْ یٰطٰوٓءُ مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ وَضَرَبْتَ عَلَیْهِمُ الذَّلٰةُ وَالْمَسْکَنَةُ وَبَآءُ وَیَغْضَبُ مِنْ اِلٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا یَكْفُرُوْنَ بِآیٰتِ اِلٰهِ وَیَقْتُلُوْنَ النَّبِیِّیْنَ بِغَیْرِ الْحَقِّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا یَعْتَدُوْنَ﴾ (البقرة/ ۶۱)، واته: یادی نه و نیعمته بکه نه وه کاتیک به (موسا) تان وت: ئیمه هه رگیز له سه ر یه ک جوړ خوړاک ئوځره ناگرین و به ته نها جوړیک خوآرده مه نی پازی نین، له به رنه وه داوا له په روه ردگار ت بکه له پزق و پوزی و به روه وومی زه ویمان بۆ به ره م به ئینیت له پوهه کی پاقله یی و خه یار و سیر و نیسک و پیاز، موسا پییوتن: باشه چوڼ ئیوه شتی که م و ناته واو وهرده گرن له جیاتی شتی له و چاکتر و باشتړ؟ ده دابه زن بۆ شاریک (بیابانی سینا به جی به ئیلن) ئینجا به راستی نه وه ی داوی ده که ن ده ستان ده که ویت. (جا به هو ی نه و بیروباوه و پ بیانوگرتن و لاسارییه یانه وه) سوکی و پیسوا یی و لاتی و زه بوونی درا به سه ریاندا و شایانی خه شم و قینی خوایش بوون، چونکه نه وان به راستی باوه پیان به ئایه ته کانی خوا نه ده کرد و به ناهق پیغه مبه ره کانیان

دەكۈشت، ئەۋەش بەھۆى پۆچۈنلەنەۋە لە ياخىبۇن و ئافەرمانىدا،
ھەمىشە دەستدرىژيان دەکرد.

لەگەل پوۋەكەكانى تردا پىياز لە ئايەتە پىرۋزەكەدا ھاتوۋە، بەلام
پوۋەكى پاقلىيى كە لە ئايەتەكەدا ھاتوۋە، وتراۋە: دار نىيە. وتراۋە: ئەو
پوۋەكەيە كە لە زستاندا دەپوئەت.

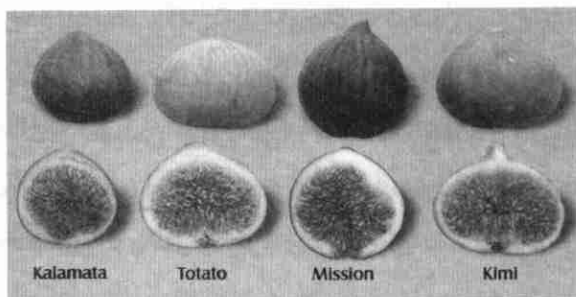
فەرموودەى خوايى لەسەر زمانى موسا پىغەمبەر (سەلامى خواى لىبى):
﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ نك—ۆلىكرنى
داۋاكەيانە، ئەوان داۋاي خۇراكىك دەكەن پىۋىستى بە كارى گران ھەيە لە
كشتوكال و ئاۋدىرى و كۆكردنەۋە، لەجىياتى خواردنىك كە ئارەھەتى و
تىچۈنى نىيە، ئەۋىش گەرز و ئالندەى شەلاقە (المن و السلوى) يە كە
بۇيان دادەبەزىت. ئايا ئاقلىك ھەيە پىياز پىشېخات بەسەر گەرز و ئالندەى
شەلاقەدا؟! لەكاتىكدا كە سەرچاۋەن بۆ پىرۋتىن و شەكرە سادەكان و
ئالۋزەكان و وزەبەخشن، مەسەلەكە لەۋە دەرناچىت كە كەللەپەقى و پارى
نەبوۋنە لە (بنو إسرائيل) ھەۋە و ھىچى تر.

ئەگەر بەدىدىكى زانستى پەھاۋە بىروانىنە فەرموودەى پەروەردگار:
﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ دەبىنن پاقلىمەنى
و پىياز پىرۋتىنى پوۋەكەن، بەلام ئالندەى شەلاقە (سلوى) پىرۋتىنى
ئازەلىيە. زانستى نوئ سەلماندوۋىەتى پىرۋتىنى ئازەلى كە لە ئالندەكەدا
ھەيە زۆر باشتەرە لە پىرۋتىنى پوۋەكى. ھەرۋەھا توۋىژىنەۋە زانستىيەكان
دەلئىن پىرۋتىنى پوۋەكى لەكاتى گۆپىنىدا بۆ وزە جەستە شەكەت دەكات
بەپىچەۋانەى پىرۋتىنى ئازەلىيەۋە، ئەۋەيە فەرموودەكى پەروەردگار
ئامازەى پىدەدات و دەفەرموئەت: ﴿باشە چۆن ئىۋە شتى كەم و ئاتەۋاۋ

وهرده گرن له جياتی شتی له و چاکتر و باشتر. که می و ناتو اوویه که له دوو پووه ووه، یه که میان: پرۆتینی پووه کی هه موو ترشه ئه مینییه کانی تیدا نییه، دووه میان: پێژهی سه دی ئه و ترشه ئه مینییه که متره به به راورد له گه ل ترشه ئه مینییه کان له پرۆتینی ئاژه لیدا. ئه مه ش به پیشینه یه کی زانستی قورئانی پیروژ داده نریت. خوا به نیاز و مه به سستی زانانتره.

(٣) هه نجیر (التین)

هه نجیر میوه یه که زیاتر له چوار هه زار ساله ده پوینریت، پیده چیت بنه رته که ی بگه رپته وه بۆ باشوری خۆرئاوای ئاسیا، له پاشان بلاو بووه وه تا گه یشته ناوچه ی ده ریای ناوه راست. به لگه نامه ی دیرینی یۆنانی و

پۆمانی و میسری
هه ن وه سفی بره وی
هه نجیر ده که ن وه ک
خۆراک، تا
هه نووکه ش نه خشه
و هیلکاری هه نجیر

له سه ر دیواری په رستگا کانی فیرعه ونه کان ماوه ته وه .

زۆربه ی داره کانی هه نجیر به رزییه کانیان که متره له ده مه تر، تیکرایی چپوه ی قه ده که ی ده گاته یه ک مه تر. په نگه ی توپکلی هه نجیر جیاوازه: سه وزه یان زهره، په مه یی، ئه رخه وانی، قاوه یی یا خود په شه. داره کانی

ھەنجىر سالانە دوو يان سى جار بەرھەم دەدەن. ھەنجىر بەرپىگەي قەلەم (عقل) يان پاكشان (الترقىد) (لەكەي بىرپىت بەزىر گەلەۋە) يان موتوربەكردن زىادەدەكات، لە ئاۋرەۋەۋەي گەرم و وشكى ھاۋىن و سارد و شىدارى زستانىشدا گەشە دەكات.

بەرھەمى ھەنجىر پىژدەيەكى بەرز شەكرى تىدايە، بە پىگەيشتوبى، يا وشكىراۋە يا لە قوتونراۋ ياخود پارىزراۋ لەشەكردا دەخورىت. ھەنجىر دەچىتە پىكەتەي زۆر لە پەچەتەي پىزىشكى مىللى بەكارھىنراۋ لە زۆرەي ولانە غەرەبىيەكان و لە چارەسەرى گەلەك نەخۇشيدا بەكارىدەت.

ھەنجىر (التين) لە قورئانى پىرۇزدا

خوای گەرە يەك جار لە قورئانى پىرۇزدا ئامازەي بە ھەنجىر داۋە، ئەۋىش لە دەستپىكى سۈرەتى (التين)دا كە سۈيىندى پىخواردۈۋە، ۋەك دەفەرەمۈيت: ﴿وَاللَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ﴾ التين/١، واتە: سۈيىند بە ھەنجىر و زەيتون.

بۆچۈۋى پافەكارانى قورئانى پىرۇز جىاۋازە لە پافەي ماناي ﴿وَاللَّيْنِ﴾. "ئىيىن غەباس" وتۈيەتى: "ئەۋە ئەم ھەنجىر و زەيتونەيە كە دەيخۇين". "إمام طبري" وتۈيەتى: "خا سۈيىندى بە ۋە ھەنجىرە خواردۈۋە كە دەخورىت و ئەۋ زەيتونەي دەگوشرىت". زۆرەي پافەكاران بەمژۆرە باسى دەكەن.

ھەندىك لە پافەكارانىش وادەبىيىن ئەم پافەيە ناگونجىت ئەگەر دوو ئايەتەكەي دواترىشى لەگەلدا لىكبدرىتەۋە كە پەرۋەردگار دەفەرەمۈيت: ﴿وَطُورِ سِينِ﴾ ٢ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ التين/٢-٣، واتە: سۈيىند بە كىۋى طورى سىنا، سۈيىند بەم شارە ئارامە (كە مەككەيە).

هەندىك لە زانايان پايان وايە ناگونجيت (التين و الزيتون) ماناي هەنجير و زەيتون بەدەن، ئەوان دەلتين: باسى دوو شتى خوراو كراوه (هەنجير و زەيتون) لەگەڵ دوو جيگا (طورى سينا، و ئەم ولاتە ئارامە). وەك پيداگرى لەسەر ئەو دەوتريت: خواى پەرەردگار لە ئايەتە پيرۆزەكاندا سويندى بەو جيگا پيرۆزە خواردوووە كە خۆى پيرزدارى كردوون بە نىگا و پەيامە ئاسمانىيەكان. و تراوه: مەبەست لە (التين) چىاي (تين) كە باوكى پيغەمبەران ئىبراهيم (سەلامى خواى ليبييت) لەسەرى دەرکەوتوو، (زيتون) پيش چىاي (زيتون) كە عيسا پيغەمبەرى (سەلامى خواى ليبييت) لى دەرکەوتوو و هەردووکیان لە دەورى (بيت المقدس) ن. (طورى سينا) ش ئەو جيگایە كە موساى لى دەرکەوت (سەلامى خواى ليبييت)، بەلام (البلد الأمين) مەككە كە محمدى (ﷺ) لى دەرکەوت.

و تراوه: (التين) لە ئايەتە پيرۆزەكەدا ئامازەيە بۆ كۆي (تين) لە تەنیش ديمەشق. (تين) چىايە كە لە نىوان حەلوان و هەمەدان. و تراوه: مەبەست لە (تين) لە ئايەتە پيرۆزەكەدا مزگەوتى يارانى ئەشكەوتە، يان: مزگەوتى نوحە كە لەسەر چىاي جوديە، يان مزگەوتى (بيت المقدس).

هەندىك لە پاشەكاران بۆ ئەو چوون مەبەست لە (تين) لە ئايەتە پيرۆزەكەدا دارى هەنجيرە كە ئادەم و حەوا لە بەهەشتدا بە گەلاکانى خۆيان داپۆشى دواى ئەو لە دارەيان خوارد كە خواى پەرەردگار لەسەريانى قەدەغە كردبوو. خواى گەرە بە نياز و مەبەستى زاناترە.

(۴) خەرتەلە (الخردل)

خەرتەلە پۈۋەككى ۋەرزىيە ۋە لە ناۋچە ئاۋوھە ۋە مام ناۋەندەكاندا دەپۈيىت، گەلاكانى ھەمىشە سەوز ۋە ئەستورن ۋە بەجۆرىك قلىشاۋن. دەكرىت گەلاكانى بە نەرمونيانى ۋە گەشاۋەيى لىبكرىتەۋە ۋە ۋەك سەوزەكانى تر بخورىت. ديارترىن جۆرەكانى خەرتەلە، خەرتەلەى پەشە كە لە تۆۋە وردەكانىيەۋە دەردەھىنرىت. ھەروھە لە تۆۋەكانى خەرتەلەى

سپى زەيتىكى تون دەردەھىنرىت ۋە لە پىشەسازى سابوون دروستكردندا بەكاردىت، لەكۆندا بۆ پۈوناككردنەۋە بەكارھاتوۋە.

خواردنى خەرتەلە بە مامناۋەندى مەيلى خواردن باش دەكات ۋە يارمەتى ھەرسكردن دەدات ۋە گازەكان لە پىخۆلەكان ۋە دەردەندىت. خەك ھاپاۋەى دەرھىنراۋ لە تۆۋ خەرتەلە بۆ پازاندنەۋەى زەلاتە بەكاردىنرىت. خەرتەلە لە ئامادەكردنى سركدە بەكاردىت ۋە ۋەك بەھاراتىش دەكرىت بە گۆشت ۋە ماسىيەۋە.

خەرتەلە پىگەيەكى ناياىى لە پزىشكى مىللىدا ھەيە، بۆ نەخۆشىيەكانى سىپل سوۋدەندە... وتراۋە: ئەگەر بخرىتە سەر سەرىك كە بە گويزان

تاشرابیت سوودی پټده گه یه نیت له له بیرچوونه وه و که مبوونه وه ی توانای له بهرکردن. نه گهر چاوی پی بریژریت لیلی چاو ناهیلایت.

خهرته له (الخرذل) له قورئانی پیروژدا

وشه ی (خرذل) دوو جار له قورئانی پیروژدا هاتووه له میانه ی قسه کردن دهرباره ی دادپه روهری په ها و زانستی فراوانی په روهردگار، وه دده فرمویت: ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾ (الانبیاء/ ۴۷)، واته: نیمه پیوهر و تهرانووه کانی دادپه روهری له پوژنی قیامه تدا داده نیت، جا هیچ کهس به هیچ شیوه یه که سته می لیناکریت، نه گهر به قه دهر تووه خهرته له یه که (که زور بچوک و ورده، کاریکی چاک یان خرابی نه نجام دایت) دهریه نینه مهیدان، جا نه وهنده به سه بۆ نیمه که ناوا به وردی حساب و لیپرسینه وه نه نجام بده ی.

ثایه ته پیروژه که دهرباره ی دادپه روهری په های خواهی ده بویت، دادپه روهری کردن له نیوان بهنده کانی له پوژنی قیامه تدا، دیمه نیک له دیمه نه کانی پوژنی قیامه تمان بۆ وینا ده کات که خوا ی په روهردگار تهرانووه کانی دادپه روهری بۆ مروؤ داده نیت و کهس سته می لیناکریت نه گهر هینده ی تووه خهرته له یه کیش بیت، که بچوکره له وه ی چاو بیبینیت و زور سوکیشه له سهر ته رازوو، نه م شته ساده یه ش له پوژنی قیامه تدا به جی ناهیلریت و ونابیت... په روهردگار دده فرمویت: ﴿فَمَنْ

يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۖ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

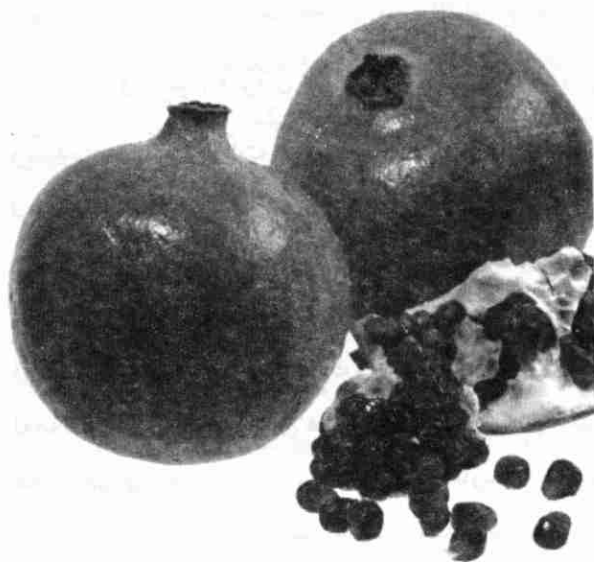
يَرَهُ ﴿الزلزلة/۷-۸﴾، واتە: ئۇ ھەي ھېندەي سەنگى گەردىلەيەك خىر و چاگەي نەجامدايىت دەيىنىتتە ھەي، ئۇ ھەي سەنگى گەردىلەيەك شەپ و خراپەي ھەيىت دەيىنىتتە ھەي.

لە گوزارشتىكى خىي موعجىزە ئاسادا قورئانى پىرۆز ھەسفى زانستى خوا و گشتىگىرى و توانا و دادپەرەيى دەكات. خىي پەرەردىگار لە سەر زىمانى لوقمانى دانا كە ئامۇزگارى كۆپرەكەي دەكات، دەفەر مەيىت: ﴿يَبْقُ إِنَّمَا إِنْ تَكُ مَقَالَ حَبَسَ مِنْ خَرَدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾ لقمان/۱۶، واتە: ئۇ كۆپى ئازىزم! بەرپاستى نەگەر گوناھىك ھېندەي تۆو خەرتەلەيەك (كە زۆد وىدە) ھەيىت و لە ناو بەردىكدا لە ئاسمانەكان يان لە زەويدا ھەشار درايىت، (لاي خوا شاراۋە نىيە) و دەيىنىتتە مەيدان، چۈنكە بەرپاستى خوا ھىچ شىئىكى لى شاراۋە نىيە و زۆرىش بە ئاگايە.

ئايەتە پىرۆزەكە باسى تۆو خەرتەلەيەك دەكات لە بەردى پتەودا، تىايدا گىرە، دەرناكە وىت و كەس پىيىناگات، يان ئۇ دەنكە تۆۋە لە ئاسمانە فراۋانەكاندايە كە تىايدا كە لەستىرەيەكى گەۋرە ھەك خالىكى بچوك دەرەكە وىت، يان ئۇ تۆۋە لە زەويدا و لە خاكەكەيدا ونبوۋە و لاي كەس ئاشكرا نىيە. ئۇ دەنكە تۆۋە ھەرچۆن بىت و لە ھەر كۆي بىت خىي گەۋرە دەزانىت و بە توانا و مېرەبانى خىي شۆيى دەكە وىت.

(۵) هه نار (الرمان)

دارى هه نار به خواړسكانه له خورئاواى ئاسيا و باكورى خورئاواى هيند ده پوښت، كه خواړسكانه پيښه گات پوهه كيكي گيايه، به لام كه به شيويه كي ده ستركرد ده پوښت و هك داريكي بچوك (ده وهن) پيښه گات، كه به رزيه كه ي ده گاته چوار بو شه ش مه تر.

هه نار به گشتى
پايه يه كي ديارى له
پزيشكي ميلليدا
هيه، به تاييه ت
هه نارى شيرين،
به سووده بو
نازاره كانى گه ده و
گورچيله و سنگ و
سكچوونيش
ده وه ستيښت.
هه نارى ترش نه گه ر
ئاوه كه ي

بخوريته وه به سووده بو هه وكردنى گه ده و پرشانه وه ده وه ستيښت، نه گه ر
ده نكه كانى بكوتريت و بكريت به سهر بريندا ساړيڅى ده گات، خو نه گه ر
بسوتيښت و نه و كارهى پيكرت نه وه باشته ر.

ھەنار (الرمان) لە قورئانى پىرۇزدا

لە قورئانى پىرۇزدا سى جار باسى ھەنار ھاتوھ، دوو جارىيان ناسراوھ بە (أل) (واتە بە موھەررەفى ھاتوھ)، ئەوھش لە ميانەى بىرخستەنەوھى خەلکى بەو بەخششانەى لە دونىادا پىيان دراوھ، پەرورەدگار دەفەرمویت:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ

وَيَعْبَهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (الأنعام/ ۹۹)، واتە: ئەو خوايە زاتىكە لە ئاسمانەوھ باران دەبارىنىت (دەفەرمویت): جا بەھۆيەوھ چىرۆ و چەكەرەى ھەموو شىتىكى پىدەردينين و شىنى دەكەين، ئىنجا لاسكى سەوزى ئى پەيدا دەكەين. زنجىرە دانەى سەفتەكراوى ئى دروست دەكەين (وھ گولە گەنم و چەلتوك و گەنمەشامى و... ھتد) لە دارخورماش لەھەندىك لق و چلەپۆپەى ھىشووى خورما شۆردەبىتەوھ، ھەرەھا باخى ھەمەجۆرى پەز و تىرى، زەيتون و ھەنارىش، ھەيانە لە پوالەتدا لەيەك دەچىت، ھەشيانە لەيەك ناچىت، جا تەماشاي بەرەكەى بکەن كاتىك بەردەگرىت، پىدەگات، بەراستى ئا لەو شتانەدا (كە ئاماژەى تىدا كرا بۆتان) چەندىن بەلگە و نىشانەى تەواو ھەن بۆ كەسانىك كە باوھ دەھىتن.

ھەرەھا پەرورەدگار دەفەرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُمُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَبِهًا

وَعَبْرَ مُتَشَبِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿الأنعام/ ۱۴۱﴾، واته: خوا هر نه و زاته یه که باخاتی به رزی لق و پوپداری به رپا کردووه و باخاتی نرمی پهرش و بلاویشی به دیهیتاوه و دارخورما و به روبوومی جوراوجوریش که شیوه و قه باره و پهنگ و تام و بونیان له خواردندا جیا به، له زه یتون و هه ناری له یه کچوو، هه روه ها له یه کنه چوو، بخون له به روبوومه که ی کاتیک ده یگریټ و پوژی چین و دروینه مافی (هه ژارانی) لیټدهن و زیاده پوهی مه که ن، چونکه خوا له سنور دهرچوان و زیاده پوهانی خوشناوټ.

له م دوو نایه ته پیروژه دا تیټینی ده کریټ که خوی پهره ردگار جورگه لیکي پوهه کی باسکردووه، هاو به شه کانیان بریتین له: دارخورما و زه یتون و هه ناره، له هه ردو نایه ته که شدا هه نار له پیش زه یتونه وه هاتووه.

له دوو نایه ته پیروژه که وه دهرده که وټ که مه به سستی به دیهیتانی نه م پوهه کانه له لایه ن پهره ردگار وه سوود لیوه رگرتنیانه له لایه ن مروقه وه، بهر له وهش بق ته ماشاکردن و دیتنی توانای به دیهیتنه ره له گه ل به خشی نی بیسنووری نه و زاته.

له قورئانی پیروژدا یه کجار وشه ی هه نار (رمان) هاتووه به بی نامرانی ناسین (أداة التعریف)، نه وهش له میانه ی مژده دانی پهره ردگار به بهنده دلسوزه کانی به هه ندیک له و به خششانه ی له به هه شتدا بویان ناماده کراوه.

پهره ردگار ده فه رموټ: ﴿وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا

تُكَذَّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذَّبَانِ ﴿٦٥﴾ فَبِهَا عَيْنَانِ

فَضَاحَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذَّبَانِ ﴿٦٧﴾ فَبِهَا فُكْهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾

فَبَايَءَ الْآلَاءِ رَبِّكُمْ أَتُكَذِّبُونَ ﴿الرحمن/ ۶۲-۶۹﴾، واتە: جگە لەۋ دۈۋ بەھەشتە، دۈۋ بەھەشتى تىرىش ئامادەيە بۆلۈنۈپ كەتتى ۋە پايەيان ۋا لەخوار خاۋەننى دۈۋ بەھەشتى ئاۋىراۋەتە. جا ئىتر ئەي مەرۋۇ ۋە پەرى، بە كام لە ناز و نىعمەتەگەننى پەرۋەردىگار بېرۋانەگەن، كامەي پەسەند ناكەن. (ئەر بەھەشتانەش) ئەۋەندە سەۋز دەنۋىن مەيلە ۋە پەش دەچنەۋە لە جوانى ۋە تۇخىدا. جا ئىتر ئەي مەرۋۇ ۋە پەرى بە كام لە ناز و نىعمەتەگەننى پەرۋەردىگار بېرۋانەگەن، كامەي پەسەند ناكەن. دۈۋ سەرچاۋەي ھەلقولايان تىدايە. جا ئىتر ئەي مەرۋۇ ۋە پەرى، بە كام لە ناز و نىعمەتەگەننى پەرۋەردىگار بېرۋانەگەن، كامەي پەسەند ناكەن. دارى مېۋە ۋە دارخورما ۋە ھەنارىان تىدايە. جا ئىتر ئەي مەرۋۇ ۋە پەرى، بە كام لە ناز و نىعمەتەگەننى پەرۋەردىگار بېرۋانەگەن، كامەي پەسەند ناكەن.

لەۋ ئايەتە پىرۋانەۋە دەردەكەۋىت كە ھەنارىەككە لەۋ بەخششانەي خۋاي گەرە لە بەھەشتدا بۆلۈنۈپ كەتتى ئامادە كىردۈۋە.

خۋىتەرى ۋەردەكار لە قورئاننى پىرۋز لە ھەرمۇدەي پەرۋەردىگارەۋە ﴿فِيهَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ تىبىنى دەكات كە خۋاي گەرە باسى مېۋەي كىردۈۋە ئىنجا باسى دارخورما ۋە ھەنار... لىرەدا ھەندىك لە پاقەكاران پىرسىار دەكەن: ئايا ھەنار ۋە خورما مېۋەن يان نا؟ ھەندىكىيان ۋەتويانە: ھەنار ۋە خورما مېۋە نىن ۋەك لە ئايەتەكەۋە ۋەردەگىرەت. لاي "أبي حنيفة" ھەنار ۋە خورما مېۋە نىن. ھەندىكى تىريان ۋەتويانە: خورما ۋە ھەنار مېۋەن. پەنگە بوترەت: ئەگەر ئەۋەنەش ھەر مېۋەن ئىتر بۆچى لە ئايەتەكەدا مېۋە جىاكرۋەتەۋە لە خورما ۋە ھەنار؟! لەم بارەيەۋە "الفراء" دەلەت: ئەمە ۋەك ئەۋەرمۇدەيەي پەرۋەردىگارە كە دەفەرمۇيت:

﴿حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ البقرة/۲۳۸،
واته: که متعزله می مه کن و پاریزگاری له نه نجامدانی نویزه کاندای بکن،
به تاییه تی نویژی ناوه ند (که نویژی عه سره) هه میشه و به رده وامیش
فرمانه کان بۆ خوا نه نجام بدهن، به گهردن که چیه وه.

له نایه ته که دا خوی په روه ردگار فرمانی پاریزگاری کردنی سه رجه م
نویزه کانی داوه، له پاشان ده که پښته وه بۆ (وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى) وه ک
جهخت له سه رکړنه وهی. به هه مان شیوه دووباره باسی خورما و هه نار
کراوه ته وه وه ک هاندانیکی به هه شتییه کان. ئیتر خوی گهره زاناره.

(۶) پښانه (الریحان)

هر له کونه وه پښانه ناسراوه، له لای پښینه کانی یونان به هایه کی
نوری مه بووه و له ناهه نکه کانیا ندا به کاریانه یتناوه، تا هه نوکه لقه کانی
پښانه له هه ندیک ولاندا بۆ پازاندنه وهی گۆپی مردووه کانیا ن به کاریدینن،
به لکو هه ندیجار که لا وشکه کانیا ن له گهل مردودا خستووه ته گۆپه وه.

پښانه گیاهه کی ته مه ن دریزه (زیاتر له ۲ سال). به رگه ی جوری
جیاوازی خاک ده گریټ، هه روه ها به رگه ی وشکی و بیتاویش ده گریټ.

پښانه له و پوهه کانه یه که هه میشه سه وزه، دریزی قه ده که ی ده گاته
(۲۰ سپانتمه تر)، نه که رچی جوریټ له پښانه هه یه وه ک ده ون
که شه ده کات و دریزی ده گاته زیاد له دوو مه تر. که لا کانی بریقه دار و
سه وزیکی توخه، گوله کانی سپی و بونخوشن.

پودار و بونځوشی بهرهم هیناوه، جا ئیتر نهی مړوف و پهری، به کام له ناز و نیعمه ته کانی په روهردگار بړوا ناکه، کامه ی په سهند ناکه.

له ثایه ته پیروزه کانه وه دهرده که ویت که له مه زنتین به خششه کانی خوی په روهردگار له سر خه لک نه وه په ریحانه ی بؤ به دیهینان.

جاری دوهم له سوره تی (الواقعة) دا هاتوه، کاتیک دهغه رمویت:

﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْمُلُكُومَ (۸۲) وَأَنْتَ حِينِذٍ نَنْظُرُونَ (۸۱) وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ

وَلَكِنْ لَا تَبْصُرُونَ (۸۵) فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ (۸۶) تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

(۸۷) فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۸۸) فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ﴾ الواقعة/۸۳-۸۹،

واته: باشه! ئیوه بؤ بیرناکه نه وه، پوژیک دیت که: پوختان ده گاته گه روتان، ئیوه ش به دهوری نه و که سه دا بؤ ده سه لاتانه ته ماشا ده که ن و سه رنج ده دن، له کاتیکدا که ئیمه له ئیوه نزیکتین لئی، به لام ئیوه نامانبین. خوځه گهر ئیوه زیندو و ناکرینه وه و پاداشت نادرینه وه، نه و پوخته تان ده گپړایه وه نه گهر پاست ده که ن و ده سه لاتان هیه. جا نه گهر نه و که سه ی له سه ره مه رگدایه له نزیکان و خوځه ویستانی ئیمه بیت. نه وه ئیتر خوځی و کامه رانی و ناسووده یی به هه شتی پر له ناز و نیعمه ت چاوه ریپیه تی.

له پاستیدا هم ثایه ته پیروزانه به لگن له سر نه وه که هم قورئانه له به دیهینه ری زاناو هیه، چونکه کئ له ئیمه ده توانیت هه والمان دهر باره ی حالی نه و که سه بداتی که له سه ره مه رگدایه؟! که س نییه نه و حاله ته ی نه زمون کرد بیت، چونکه به رگه ی تاقیکردنه وه که ناگریت، کئ ده توانیت نه و ساته مان بؤ شروقه بکات جگه له به دیهینه ری مه زن که زیندو وه و هه رگیز نامریت؟!

ئایەتەکان دەریدەخەن مژدەیه کی باشە بۆ باوهردار لەکاتی مردنیدا که فریشتە که به (ریحان) مژدەى پییدات.

(٧) ژەقنەبوت (الزقوم)

کتیبه کانى
ته فسیر ده لاین:
(الزقوم)
ده سسته واژه یه کی
دارپژراوه له
(تزقم) هوه که
بریتییه له
(به ناره حهت
قوتدان)، ئەو ههش

به هۆى ناخۆشى خواردنیه وه له بهر ناشیرینی دیمه ن و بۆنى.
شایانی ئاماژه پیکردنه جیاوازی له نێوان پاره کاراندا ههیه له سه ر
ماهیەتی داری ژەقنەبوت، به مانای ئەو ه که ئایا داری دونیایه یان نا؟
هه ندیک له پاره کاران ده لاین: داری ژەقنەبوت داری دونیایه . هه ندیکیان بۆ
ئەو ه ده چن که داریکی گه لا بچوکی تاله . هه ندیکیان وتویانه : ژەقنەبوت
هه موو پووه کیکی کوشنده یه ، هه یج جۆریکیان دیاری نه کردووه . هه ندیک له
پاره کارانیش ده لاین: ژەقنەبوت داری دنیا نییه ، هاوشیوه یشی نییه .

ژهقنه بوت (الزقوم) له قورئانى پيروزدا

دارى ژهقنه بوت له قورئاندا (به ناو) سى جار هاتووه، په روه رديگار ده فـرموئـت: ﴿أَذَلِكَ خَيْرٌ تُزَلُّ أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ (٦٢) إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّمَا شَجَرَةُ الزَّقُّومِ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَا يَكُونُ مِنْهَا لَاقُونَ مِنْهَا الْبَاطُونَ ﴿٦٦﴾ الصافات ٦٢-٦٦، واتـه: ئاـيا ئـهـو به هـشت و نـاز و نـيـعـمـتـه چـاـكه يـان دارى ژهقنه بوت؟ ئيمه كر دو مانه به هوى ناخوشى و نازار بۆ سته مكاران. بيگومان نه وه دارى كه له ناخى دۆزه خدایه و له ويوه (لق و پوپه كانى) به هـمـو به شـهـكانى دۆزه خدا بلاو كراوه ته وه. به رويوومه كه ي ده لئى سهرى شه يتانه كانه (له ناشيرينى و بيتاميدا). دۆزه خبييه كان به ناچارى لئى ده خوځ، سكيانى لى پرده كـن. ئايه ته پيروزه كان وه سفى دارى كه ده كـن كه له دۆزه خدا پيـده گات، به رويوومه كه ي وه سهرى شه يتانه كانه.

با ته ماشاي ئم و يته ناشيرينه بگين، به رويوومى داره كه وهك سهرى شه يتانه، نه ماش بۆ درخستنى زور ناشيرينى ديمه نه كه يه تى. جا كه به رويوومى دارى ژهقنه بوت وهك سهرى شه يتان بيت، ئيدى پرسىار ده رياره ي تامه كه ي و نهو كاريگه ريپانه ي مه كه كه له هـناوى نهو كه سـهـدا كه ده يخوات دروستى ده كات. زانايان ده لئى: خـواى گـهـره دارى ژهقنه بوتى له دۆزه خدا به ديه پناوه، كاتى كه دۆزه خبييه كان برسريان بوو په ناي بۆ ده بن، هر كه لئى ده خوځ وهك زه يتى قرچاو له سكياندا ده كوليت. هـنـديك له زانايان له پافه ي ئم ئايه ته ي په روه رديگاردا كه ده فـرموئـت: ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ﴾ ده لئى: دارى كه له يه مـن هـيه

بە ناوی سەری شەیتانەکانەو، هەندیکیان وتویانە: سەری شەیتانەکان پۆلیکی مارەکانە.

قورئانی پەرۆز خۆراکی بێباوەپانی نکوڵیکار لە هەق و پاستی لە دۆزەخدا بە ترسێنەر و ناشیرین وەسف دەکات، خۆراکیان وەك شەلی زەیتی قرچاو، یان وەك کanzای تـواوـە، هەركە دەگاتە پـیخۆـڵەکانیان دەیسوتینیت و دایدەپزنینیت. لەمبارەیهوه پەرورەدگار دەفەرمویت:

﴿إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقْوِمِ ۖ (٤٣) طَعَامُ الْأَثِيمِ ۖ (٤٤) كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ۖ (٤٥)

كَغَلِي الْحَمِيمِ﴾ الدخان/٤٣-٤٦، واتە: بەپاستی داری ژەقنەبووت، بەروبوووەكەى خۆراکی تاوانبارانە. هەر وەك کanzای تـواوـە لە ناو ورك و پـیخۆـڵەکاندا دەكوڵیت. وەك كۆلانی ناوی یەكجار گەرم.

یان پەرورەدگار دەفەرمویت: ﴿قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ (٤٦) لَمَجْمُوعُونَ

إِلَىٰ مِيقَاتٍ يَوْمَ مَعْلُومٍ (٥٠) ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكْذِبُونَ (٥١) لَأَكُونَنَّ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقْوِمٍ (٥٢)

فَأَلْفُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ (٥٣) فَشَرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ (٥٤) فَشَرِبُونَ شُرَبَ الْهِيمِ﴾

الواقعة/٤٩-٥٥، واتە: (ئەى پێغهەمبەر ﷺ)) پێیان بلى: بێگومان پێشینان و پاشینان هەر هەموویان، كۆدەكرێنەو و بەرەو مەیدانی پۆڤى دیاریكراو راپێچ دەكرێن. پاشان بێگومان ئێوه ئەى گومرا و بێباوەپان، ئەى ئەوانەى كە بپواتان بە پاستییەكان نـیـیـە لە بەروبوومی داری ژەقنەبووت دەخۆن. سكتانی لى پردهكەن. ئینجا ناوی لەكوڵیشى بەسەردا دەكەن. هەر وەكو ئەو حوشرانەى بەهۆى نەخۆشییەكى تاییبەتییهوه تێرناو نابن.

پېده چيټ هر نه وه بيت كه هم نايه ته پيروزانه ش ئاماژه ي پېده ده ن:

﴿وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمْ قَلِيلًا ۝۱۱﴾ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحِمِيمًا ۝۱۲

وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿المزمل/۱۱-۱۳﴾، واته: وازبېينه له من و له و خاوه ن ناز و نيعمه تانه ي ثابيني من به درو ده زانن، تو كه ميك موله تيان بده. به پاستي نيمه كوټ و زنجير و دوزه خمان ئاماده كړدوه (بو نه و جوړه تاوانبارانه). هه روه ها خوړاكيك كه له گه روو ده گيريت، سه ره پاي سزاي به نيش و نازار.

وتراوه: مه به ست له ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾ بريتيه له داري ژه قنه بووت كه له بيني نه و بېباوه پانه ده گيريت كه ده رځوارديان ده دريت، يان دپكيكه له گه روويان ده گيريت و ده چيټه خواره وه و نايه ته ده روه.

داري ژه قنه بووت له قورئاندا بو پوونكردنه وه ي بارودڅي بېباوه پانه له پوڅي دواييدا. له پاستيدا هر ده سته واژه يه كه و شه ي (الزقوم) ي تيدا هاتووه نارپه حه ترين و قورسترين ژيان وينه ده كيشتيت، به ره كه ي قيژه ونه و خوړاكي خوي له ناگري دوزه خوه وه رگرتووه. ژه قنه بووت خوړاك نيه، به لكو بېباوه پ له ناگري دوزه خدا به زيندويي ده هيليتته وه تاكو نازاره كاني به رده وام بن و ژياني بريتي بيت له تالي و ناخوشي هه ميشه يي.

له سوز و به زه يي پيغهمبر (ﷺ) به رامبه ر نه ته وه كه ي نه وه يه كه له تاوانكاري ئاگاداريان ده كاته وه تاكو سه ره نجاميان خواردني ژه قنه بووت نه بيت. پيغهمبر (ﷺ) ده فرمويټ: ﴿به پاستي له خوا بترسن و پاريزكار بن، نه گه ر ته نها يه ك دلوپ ژه قنه بووت خرايه ناو ده رياكاني دونياوه، ژيانيان لي تيكدده دات، نيتر حالي كه سيك چون ده بيت نه گه ر بووه خواردني؟﴾

(٨) زه نجه فيل (الزنجبيل)

شور زه نجه فيله ی د هیناسین و وهك خواردنه وه به کاریدینن قه دی
زه مینی (السوق الأرضية) ی پوهه کیکی (گیایی) به که دریزیبه که ی له مه تر
و نیوېک زیاتر نییه . زه نجه فيل پیوړستی به پله ی گهرمی به رزه .

ده وتریټ ناوی زه نجه فيل له بنه پرتدا (فارسی) به . زه نجه فيل چه ند
جوړیکی هه به به ناوبانگترینیان زه نجه فيلی سووره ، که پوهه کیکی گیایی
گول سووره ، نیشتمان ه که ی مالیزیا به ، بق جوانکاری و به کارهینانی پزشکی
ده پوینریت ، به لام زه نجه فيلی سروشتی هېچ په یوه ندیبه کی به زه نجه فيلی
پاسته قینه وه نییه ، که پوهه کیکی کورتي (گیایی) به ، که لاګانی له شیوه ی
دلدان ، گوله کانیشی په نگیان وه نه وشه یی مه یله و قاوه یین .

زه نجه فيل وهك جوړیکی به هارات به کاردیت و بونیکی تیزی هه به ، له
دروستکردنی ناندا به کاردیت ، بق خواردنه وه کان سه ریار ده کریت بونه وه ی
تامیکی خوشی هه بیت . زه نجه فيل پایه یه کی دیار و ناسراوی له پزشکی
میلیدا هه به ، ده چیتته نیو ژوریک له په چته میللیبه کانه وه که زور له
که لان به کاریدینن .

زه نجه فيل (الزنجبيل) له قورئانی پیروژدا

ناوی زه نجه فيل له قورئانی پیروژدا ته نها یه ک جار هاتووه له میانه ی
وه سفی په روه ردگاردا بق یه کیک له وه به خششانه ی بق به نده چاک و
گوپراه له کانی ناماده کردووه . په روه ردگار ده فهرمویت : ﴿فَوْقَهُمْ اللَّهُ شَرُّ ذَٰلِكَ

الْيَوْمِ وَلَقَدْهُمْ نَصْرَةٌ وَسُرُورًا ۝ ۱۱ ۝ وَجَزَيْنَهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ۝ ۱۲ ۝ مُتَّكِئِينَ فِيهَا

عَلَى الْأَرْبَابِك لَا يَرُونَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا
 نَذِيرًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِثَانِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرًا مِّن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا
 تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ الْإِنْسَانُ/١١-١٧، واته: جا
 خوی گورهش له شهر و ناخوشی و نه هامه تی نه و پوژه پاراستنی و پووی
 گهش و شادمانی پیبه خشین. له پاداشتی خوگری و نارامگریاندا به هه شت
 و ناوړشمی پیبه خشین. نه و به خته وهرانه له سهر کورسی و قه نه فیه
 پازاوه کان شانیاں داداوه، نه گهرمای خوړ بیزاریاں دهکات، نه کرزه با و
 سه رما سه غله تیاں دهکات. سیبه ری داره. جوانه کان به سهر شوینه
 خوشه کانیاندا سه ری فروهیتا و لیکردنه وهی میوه کانیش ناسانه و ملکه چ
 کراوه. هه روه ها له سوراخی زیودا شه را بیاں بو ده گپن و ده کرپته نه و
 کوپ و په رداخانه وه که له شوشه و کریستالی تایبته دروستکراون. هه موو

دام و ده زنگای خو و اردن و
 خواردنه وه کان له شوشه ی زیوی
 دروستکراون به شیوه یه کی جوان و
 دلپرفین. هه روه ها شه را بیکي تریان
 پیشکه ش ده کرپت که ناوټه که ی
 زه نجه فیله.

ثایته پیروژه کان له تابلو یه کی
 گوزارشتکاردا هه ندیک له و به خششانه ی
 ناو به هه شت پوون ده که نه وه که
 چاوه پټی باوه پدارانه. یه کی له و

به خششانه شه را بیکه ناوټه ی زه نجه فیله. هه ندیک له پاڅه کاران له پاڅه ی

فەرموودهى پەروەردگاردا: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾ دەلێن: واتە شەرابى بەهەشتیان بۆ تێكەلى زەنجەفیل دەکێت. ئەمەش پەنگە لەبەر ئەوە بێت کە عەرەب حەزیان لە خواردنەوەیە کە زەنجەفیلی تێکەل کرا بێت، لەبەر بۆنخۆشی و ئەوەش کە هەرسکەری خۆراکە.

هەندێک لە پاشەکاران، لەوانە "مجاھید"، وتوویانە: زەنجەفیل ناوی سەرچاوەیە کە لە بەهەشتدا تامی زەنجەفیلی هەیە.

لەوێ پابوورد دەردەکەوێت زەنجەفیل، کە لە قورئانی پێرۆزدا ناوی هاتوو، پەنگە پووه کە ناسراوە کە بێت، یان ناوی سەرچاوەیە کە بێت لە بەهەشتدا... خوا زانا ترە.

(٩) زەیتون (الزیتون)

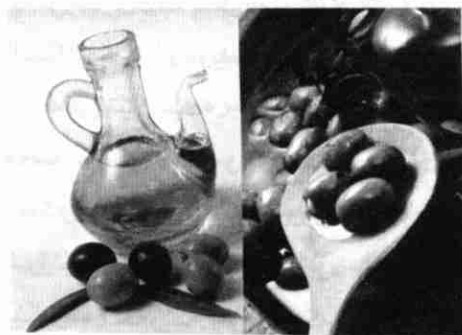
لە هەزاران سالەوێ زەیتون ناسراوە، پەنگە لەوکاتەوێ کە مەسکۆکالی کردووێ پوینرا بێت. تەمەنی داری زەیتون لە زۆریەى دارە بەردارەکانى تر درێژترە. هەندێک لەو دارە زەیتونانەى لە سالى (١٤٠)ن دا ئیمپراتۆر "هادریان" پواندوونى هیشتا زیندوون، چەند داریکی زەیتون لە فەلەستین هەن پێدەچێت تەمەنیان لە (٢٠٠٠ سال) زیاتر بێت، هەروەها لە ئیسپانیا دارگەلێکی تێدا یە هەزار سالیان بەسەردا تێپەریوێ.

لەبنەپەتدا زەیتون بۆ زەیتەکەى دەپوینرێت کە لە لیئانی خواردندا بەکار دێت. کشتیاری زەیتون بە نزیکەیی لە سەرچەم زەوییەکاندا سەرکەوتوو دەبێت مادام فەشەل بن و بەئاسانى ئاویان پێدا پوچیت و زۆر

خویداریش نه بن. به چه ند پښگایه ک زهیتون ده پوینریت، گرنګترینیان: تۆو، براله و قه لاهم. دوو چه شنی بلاوی زهیتون هه یه: یه که میان به ری گه وره ی هه یه که بۆ سرکه باشه و ئه وی تر به ره که ی بچوکه و بریکی زۆر زهیتی تیدایه.

زهیتی زهیتون به کوتانی به ری ته و او پښگه یشتوو پوخته ده کړیت که پڙه ی (٢٠-٣٠٪) زهیتی تیدایه، کرۆکی به ره که ش له (٦٠-٨٠٪) ی زهیت پښکدیت. زهیتی زهیتون جوړی هه یه: هه یه شیرینه و هه یه تیزه. په نگی زهیته که شی زهردیکی مه یله و سه وزه، هه ره مووشی له پوینکی ناتیر پښکدیت.

زهیتون و زهیته که ی به کارهینانی پزیشکی جوړاو جوړیان هه یه، وه ک: به کارهینانی له چاره سه ری په قبوونی خوینبه ره کان (تصلب الشراین) و سنگه کوژه و دابه زاندنی خوینی به رز و میزهینیشه.

لیکۆلینه وه کان جه خت ده که نه وه که دانیشتوانی ناوچه ی ده ریای ناوه پاست که متر نه گه ری توشبوونیان هه یه به نه خویشیه کانی دل، ئه مه ش ئاکامی به کارهینانی زهیتی زهیتونه له زۆریه ی

ژمه خواردنه کانیا ندا، هه روه ها که متر نه گه ری توشبوونیان به که مخوینی هه یه.

زهیتون (الزيتون) له قورئانی پیروژدا

قورئانی پیروژ داری زهیتونی پیروژ کردوو کاتێک له ئایه تیکدا خوای گه وره نووری خۆی به چرایه ک چواندوو له شووشه یه کدا که سوتنه مه نییه که ی زهیتی دارێکی پیروژه ئه ویش زهیتونه. زهیتی ئه م داره پیروژه له پله یه کی به رزی پاک ی و بێگه رد ی و خه ستیدایه به راده یه ک وه ک ئه وه وایه خۆی پۆشنایی بدات. په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿اللَّهُ نُورٌ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورٍ كَمَشْكُورٍ فِيهَا مَصْبَاحٌ الْمَصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرٍ مُبْرَكٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَلَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (النور/ ٣٥)، واته: خوا نوور و پووناکی ئاسمانه کان و زه و ییه، نمونه ی نوور و پووناکییه که ی وه ک تاقێک وایه چرایه کی تیدا بیئت، چراکه ش له ناو شووشه یه کدا بیئت، شووشه که ش وه ک هه ساره یه کی گه ش و پرشنگذار و ابیئت و به پۆنی داری پیروژ و به فه پی زهیتون داگیرسا بیئت، پووی نه له پۆژه له لات و نه له پۆژئاوا بیئت (له شویتیکدا بیئت به یانی و ئیواره خۆر لییدات)، پۆنه که شی (ئه وه منده پاک و بێگه رده) خه ریکه خۆی داگیرسیئت و پووناکی بداته وه، ئه گه ر ئاگیرش لیی نه دات، ئه و هیدایه ت و پێنمونییه (که قورئانه) پووناکییه له سه ر پووناکی، خوایش هیدایه تی ئه و که سانه ده دات که ده یه ویت و شایسته ن بۆ لای نووری خۆی. خوا چه منده ها نمونه ده ییتیت وه بۆ خه لکی، خوایش به هه موو شتیک زانایه.

دەربارەى وتەى پەرودرگار: ﴿مَثَلُ نُورٍ﴾ وتراوه: واتە ئەو نوورەى دەیخاتە نێو دلى باوه پداره وه، وهك چرایهك وایه هۆیه كانی پۆشكردنه وهى تیدا كۆبووبیته وه. پافه كاران له پافهى وتەى پەرودرگادا: ﴿لَا شَرْفَیَّةَ وَلَا غَرَبَیَّةَ﴾ وتوویناوه: ئەم داره له بیاباندایه نه دارى ترو نه شاخیش سیتبهرى بۆ ناكهن، هەر له هه لاتنیه وه له به یانیدا تا كاتى ئاوابوونى له ئیواره دا هیچ شتیك له تیشكى خۆرى دانا پریت. هه موو دارێكى زه یتونیش بهم شیوه یهیه، زه یته كه ی بێگه رترین زه یت. له لایه كى تره وه ئەو داره ی ته نها له به شینكى پۆژدا خۆر لێده دا زه یته كه ی به وجۆره نییه و پۆشنا ییه كه شى كز و لاوازه.

پای جیاوازی تر دەربارەى ئەو بەشەى ئایه ته كه هه یه كه ده فه رمویت: ﴿لَا شَرْفَیَّةَ وَلَا غَرَبَیَّةَ﴾، وتراوه: مانای وایه ئەو داره له ولاتى شام ده پویت، كه نه خۆره لاتى زه و ییه نه خۆرئاوا، هه ربۆیه وتراوه: باشترین زه یتون، زه یتونى ولاتى شامه. هه ندیک له پافه كارانى تر ده لێن: مه به ست له و داره یه كه مین داره كه له دواى تۆفانى نوح پواوه. یاخود ده لێن: ئەو داره ی مه به ستى ئایه ته كه یه به هیچ شیوه یه كه له سه ر زه وى نییه، به لكو دارى به هه شته، چونكه ئەگه ر له دونیادا بوایه ئەوا پوه وه خۆره لات یان پوه وه خۆرئاوا ده بوو.

هه ندیک له پافه كاران رایه كى تریان هه یه، ده لێن: مه به ست له (مشكاة) سنگى محمده (ﷺ)، شووشه كه ش دلیه تی، چراش ئەو ئاینه یه كه له دلیدا یه. مه به ست له وتەى پەرودرگاریش ﴿يُوقَدُ مِنْ شَجَرٍ مُّبْرَكَةٍ﴾ واتە شوینكه وتەى پێبازى ئیبراهیمه (سه لامى خواى لیبت)، داره كه

ئىبراھىمە پاشان ۋەسفى ئىبراھىمى كردوۋە بە ۋەى ﴿لَا شَرِيقَ وَلَا غَرِيبَ﴾ ۋاتە ۋەك گاور و جوله كە پوۋە ۋ خورئاۋا يان پوۋە ۋ خورە لات نوڭى نە كردوۋە، بەلكو پوۋە ۋ كەبە نوڭى كردوۋە. ئىتر خۋاى گەۋرەش بە نياز ۋ مەبەستى خۋى زانائە.

زانائان پوۋنئان كردوۋەتەۋە كە ئاۋە پۆكى ئايەتە پىرۆزە كە: ﴿يُوقَدُ مِنْ شَجَرٍ مُّبْرَكٍ زَيْتُونٍ لَا شَرِيقَ وَلَا غَرِيبَ﴾ ئەۋەبە ۋەھا لە خەك بكات ۋىئای تەۋاۋىتى پوۋناكى ۋ توندى چراكە بكەن، بەھىزترىن پوۋناكى كە لە سەردەمى كۇندا خەك ناسىبىتئان پوۋناكى زەبىتى زەبىتون بوۋە. پوۋنترىن چرا لەلايان ئەۋە بوۋە سوتە مەنىيە كەى زەبىتى زەبىتون بوۋىت كە لە لوتكەى چىپاكان يان لە بىباباندا دەپوڭت ۋ بەدرىژاى پۆژ خۆر لىدەدات.

بۆ دلىابوۋن لە پىزلىئانى قورئانى پىرۆز بۆ دارى زەبىتون، خۋاى گەۋرە لە سەرەتای سورەتى (التين) دا سوڭندى پىدەخوات، ۋەك دەفەرەمۆيت: ﴿وَاللَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ﴾ التين/ ۱، ۋاتە: سوڭند بە ھەنجىر ۋ زەبىتون.

لە پافەى (الزيتون) ى ئايەتە كە دا وتراۋە: ئەۋ زەبىتونەبە كە دەگوشرىت، يان وتراۋە: كىۋى (تىنا)بە لە (بيت المقدس). يان: ئاماژەبە بۆ ئەۋ لە زەبىتونەى كە كۆترەكە ھىئايەۋە كاتىك نوح (سەلامى خۋاى لىبىت) بەرىدا بۆ زانىنى حالەتى تۆفانەكە، دۋاى ئەۋەى گەپايەۋە ئەۋ لە دارەى پىبوۋ، ئىتر نوح زانى زەۋى دەركە ۋ تۋەۋە ۋ پوۋەكى لى پۋاۋە.

قورئانى پىرۆز جارىكى تر بەخششەكانى بەدبەتەرمان ۋەياد دىنئىتەۋە، لەۋ بەخششەنەش ئەۋەبە كە خۋاى پەرۋەردگار بارانمان بەسەردا دەبارىنئىت ۋ جۆرە جىاۋازەكانى بەرھەمى كشتوكالىمان بۆ دەپوڭنئىت، لەۋ

به رهمه مانه ش زه يتون، په روه ردگار ده فهرمويت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ الانعام/۹۹.

په روه ردگار ده فهرمويت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُمُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ كُلُوا مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ الانعام/۱۴۱.

يان ده فهرمويت: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُثْمِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ النحل/۱۰-۱۱.

قورئانی پیرزځاوهن نه ځله دروسته کان و بهرچاو پوهنه کان ده دویښت و داویان لیده کات ته ماشا بکن و بیر له به دیهینانی خوا بکه نه وه، چونکه ته نه اوان توانای هه لینجانی نه و پاستیبه یان هه یه که نه م که ردونه په روه ردگاریکی بی هاوه لی هه یه، په روه ردگار ده فهرمويت: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٢١﴾ أَنَا صَبَبْتُ الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٢﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٣﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٤﴾﴾

وَعَبَا وَقَضَبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلَبًا ﴿٣٠﴾ وَفَكْهَةً وَأَبَا ﴿٣١﴾ مَسْعَا لَكُمْ
وَلَا تَعْمِكُمْ ﴿عيس/ ۲۴-۳۲﴾

قورئانی پیروز کیشانی وینه ی شو به خششانه ته واوده کات که له دنیادا
به بنده کانی به خشسوه، وه ک دهه رمویت: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ
فَأَسْكَنَهُ فِي الْأَرْضِ وَلِنَا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لِقَدَرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ
وَأَعْنَبٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ
تَبُتُّ بِالذَّهْنِ وَصَبِغٍ لِّلْأَكْلِينَ﴾ المؤمنون/ ۱۸-۲۰، واته: هر نیمه له
ناسمانه وه به نه ندازه و نه خشه یه کی دیاریکراو بارانمان باراندوه و له
ناخی زه ویدا جیگیرمان کردوه، بیگومان نیمه به چندين شیوه ده توانين
شو تاوه له ناو به رین و شو سه رچاوانه وشک بکه ی ن. نیمه به هوی شو تاوه وه
چندين باخی خورما و په زمان بؤ نثوه به ديهيتاوه، (له و باخ و باخچانه دا)
ميوه ی جوراوجوری زور و زه بنده مان بؤ به ديهيتاوان، له هه نديکیان
ده خون. داریکیشمان بؤ پواندوون که پون و چوری لی دهرده هیتريت و
ناماده یه بؤ که سانیک که ده یخون.

پافه کاران کون له سه ر شو که داری مه به ست له وتی: ﴿وَشَجَرَةً
تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَبُتُّ بِالذَّهْنِ﴾ دار زه يتونه، وتوویانه: خوی گه وره
تاییه تی کردوه به وه ی باسیکی زور گه وره ی سووده کانی کردوه،
هه روه ها وتوویانه: مه به ست له وتی په روه ردگار: ﴿تَبُتُّ بِالذَّهْنِ﴾
بریتیه له زه يتی زه يتون، ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾ یش که له نایه ته که دا هاتوه شو
شاخه یه که بانگی موسا پیغه مبه ری (سه لامی خوی لیبت) لیوه کرا.

لەوھى پابوورد دەتوانریت بوتریت داری زەیتون پایەيەكى نایابی لە قورئانی پیرۆزدا پیدراو، خواى پەروەردگار نوور و پۆشنایی خۆى بە داری پیرۆزى زەیتون چواندوو، لە زۆریەى باسەکانیشدا سویندى پێخواردوو. قورئانی پیرۆز دووپاتی کردوو، تەو یەكێك لە بەخششەکانى خواى گەورە لەسەر بەندەکانى ئەو یە کە لە دنیا دا زەیتونى بۆ فەراھەم هێناون، داریكى بەسیبەرە، لێیەو پۆن و پێخۆرێك بەرھەم دیت بۆ ئەوانەى دەبخۆن، لەگەڵ چەندین سوودی تریش.

(۱۰) دارنەبك (السدر)

(سدر) لە دارە بلاو و باوہکانە لە سعودیە، بەرگەى وشكى و تینویتى و سویرى و جۆرى جیاوازی زەوى دەگریت. ھەربۆیە بە مەبەستى جوانکاری لە شەقام و گۆرەپانەکاندا دەپوینریت.

نەبك (نبق) بەرى (السدر)ە. لە (تاج العروس)ى "زبيدي" دا ھاتوو:

باشترین نەبك لەزەوى عەرەبدا ناسرابیت بزیتییه لە (نبق الھجر)، کە شیرین و بۆنخۆشترینیانە، دەم و پۆشاکی ئەو کەسەى دەبخوات بۆنخۆش دەکات، وەك ئەوھى عەتر دەیکات.

نەبك لە پزیشكى میللیدا بەکارھێنانى زۆرى ھەیە: بەسوودە

بۆ سەچپوونى زۆر، گەدە بە ھىز دەکات، ئەگەر خراپە سەر ئەو ئەندامەى خويىنى لى دەچۆرپىت خويىنە کە دەوہ سستىنيتەوہ، بناغەى مووہ کان پتەو دەکات، گەلاکەى بۆ پەرھەز و نەخۆشىيەکانى سى بەسوودە.

دارنەبک (السدر) لە قورئانى پىرۆزدا

(السدر) لە قورئانى پىرۆزدا چوار جار لە سى سۆرەتى جىادا ناوى ھاتووہ، پەرنگە ديارترينيان لای باوہ پدار (سدرۃ المنتهى) بىت کە لە سۆرەتى (النجم) دا ھاتووہ، کاتىک پەرۋەردگار دەفرمويىت: ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝١ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۝٢ وَمَا يَبْطِئُ عَنِ الْمَوْتِ ۝٣ إِن هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝٤ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ۝٥ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ۝٦ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ۝٧ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ۝٨ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۝٩ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ ۝١٠ مَا أَكْذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ۝١١ أَفَتَمْنُونَهُ ۝١٢ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۝١٣ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝١٤ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ۝١٥ عِنْدَ هَاجَتِهِ الْمَأْوَىٰ ۝١٦ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ۝١٧ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ۝١٨ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ﴾ النجم/ ١- ١٨، واتە: سویند بە ئەستێرە کاتىک لە شوینى خۆى دەترازىت و بەخیرایى بەردەبیتەوہ و ئاوا دەبىت. ھاوہل و ھاوپی ئیوہ محمد (ﷺ) گومرا و سەرلیشیواو نەبووہ، لەپىگای پاست و پەوان نەترازاوہ. قسە و گوفتاریشى (ئەوہى کە قورئانە) لە ئارەزووبازى و ھەواو ھەوہسەوہ نییە. ئەمەى کە پایدەگەيەنیت تەنھا نیگا و ھەى خوايیە. جوہرەئیلی فریشتە خاوەنى ھىز و توانایى زۆر، قورئانى فێرکردووہ. ئەو جوہرەئیلەى کە خاوەنى بیر و ھۆشیکى زۆر بەھىز و دیمەنىکى جوان بوو، ئینجا لەسەر شیوہ راستەقینەکەى خۆى وەستا.

له کاتیکدا له ئاسوی هره بهرز و بلنده وه سهری هلدابوو، ئاسوی پرکردبوو. له وه ودوا تا دههات نزیك ده پوه وه و سهره نجام هاته خواره وه بۆلای پیغه مبر (ﷺ). نه وه نده لئی نزیك پوه وه نیوانیان به نه ندازه ی دوو که وان یان که متریش بوو. ئینجا خوا له پښای نه وه وه، نیگای بۆ به نده ی خوی کرد، ئای چ نیگایه ک بوو! نه وسا نه وه ی که به چاوی سهری بینی، له ناخ و دهر و نیه وه بر وای پی هه بوو، ناخ و دهر و نی پاستیه کانی به درۆ نه ده زانی. جا ئایا پاسته؟ ئیوه مشتومپی له که لدا ده که نه له سهر شتی که نه و دنیایه له بینینی؟ سویند به خوا بیگومان جاریکی تریش له دابه زینیکی تر دا جویره ئیلی بینیه. له کاتیکدا له (سدره المنتهی) دا بوو. له ویدا به هه شتی (ماوی) هه یه به واتای لانه و جڭای هه وانه وه. کاتی که نه و (سدره) ی داپوشی مه گه ره ره خوا خوی بزانی کین و چین و کاریان چیه. جا بینینی نه و به دیه تر وانه له وه شه وه دا وه نه بیست چاویه ست له پیغه مبر (ﷺ) کرابی و چاوی لای لادابی. بیگومان پیغه مبر (ﷺ) له وه شه وه دا له به لگه و نیشانه و موعجیزه که وره کانی په روه ردگاری بینیه، به چاوی سهری، به هه موو هه ستی.

زانایان ده لئین: (سدره المنتهی) داریکی زۆر مه زنه له ئاسمانی هه و ته م و له لای پاستی عهرشه وه یه، له ژیری وه پووباره کان هه لده قولین و له ویدا به هه شتی (ماوی) ی لیه. زانایان پای جیاوازیان هه یه له هۆکاری ناوانی نه و داره به (سدره المنتهی)، و تراوه: له ویدا زانستی هه موو دونیا کوتاییدیت، ته نها خوی که وره ده زانی و چی له پشویه هه یه. و تراوه: وا ناو تراوه، چونکه هه ره ره مانیکی خوایی دابه زیت له ویدا وه رده گیریت و فریشته ی سه روو بۆ خواره وه تینا په ریت و فریشته ی خواروو بۆ سه ره وه

تینا په پښت. ده لاین: وا ناوړاوه، چونکه له گشتی نیرا و میراجدا له ویدا
هاوپتیته جوبرائیل بؤ پیغه مبری خوا (۱۵) کوتایی هاتوه.

له سؤزو و میهره بانی خوی گوره به بنده کانی نه ویه که له
قورنانه کیدا چه ندین چیرؤکی نه ته و کانی پیشوی بؤ باسکردوین.
سره نجامی نه وانه یان چی بوون که بیباوه پ بوون؟ با په ند و ناموژگاری له
پوودای نه وانه وه یرگین. چیرؤکی (سبا) یه کیکه له وانه که له سوره تی
(سبا) دا باسکراوه: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ

كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ، بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جُنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ

وَشَقِوْا مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَاءُهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ يُجْزَى إِلَّا الْكَفُورُ﴾

سبا/ ۱۵-۱۷.

نایه ته پیروزه کان ناشکرایان کردوه که خوی په روه ردگار دوو باخه که
و دیمه نه جوانه کان و سیبه ر و پووباره پویشتووه کان که به (سبا) ی
به خشیبو گوپی، هم مو نه وانه ی گوپی به چه ند داریکی به روبوم تال و
داری بیبه ری وه ک دارگه زو و دارنه بک (سدر)، دارنه بک (سدر) باشتینیان
بوو، وه ک زیادکردنی سزایان خوی گوره نه و (سدر) ه باشه ی که م
کرده وه، له مباره یه وه په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جُنَّتَيْنِ

ذَوَاتِ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَقِوْا مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾.

قورنانی پیروز بؤ به هشتمان ده بات، تاکو هندی که له و به خششانه مان
پیشان بدات که په روه ردگار بؤ بنده دلسؤزه کانی ناماده کردوه، له
سوره تی (الواقعة) دا هاتوه: ﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ

مَحْضُودٌ ﴿٢٨﴾ وَطَلَحَ مَضُودٌ ﴿٢٩﴾ وَظَلَّ مَمْدُودٌ ﴿٣٠﴾ وَمَاوَسَّ كُوبٌ ﴿٣١﴾ وَفَكَهَهُ كَثِيرٌ

﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعٌ وَلَا مَمْنُوعٌ ﴿٣٣﴾ وَفَرَّشَ مَرْوَعٌ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَشْأَنُوهُنَّ إِنشَاءً ﴿٣٥﴾ فَعَمَلْنَهُنَّ

أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرَا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿الواقعة/ ٢٧-٣٨﴾، واتە: دەستەى پاستەكانىش، جا چوزانى كە ئەوانىش لە چ خوشىيە كدان. لە ژىر سىبەرى (سدى) بىدپكدان. ھەروەھا پووەكى مۆزىش كە بەرھەمەكانى چىن چىن لەسەرىەكن. لە ژىر سىبەرى دوور و درىژدان لەو باخە خوشانەدا، تافكەى جوان و ھەوز و فوارەى پازاوەى تىدايە. ميوەى زۆر و ھەمەچەشنىش. نە بەروبومى تەواو دە بىت، نە قەدەغەكراويشە. ھەروەھا پاخەرى بەرز و بلندى لىيە. ئەو حۆريانەمان بەتايبەت بۆ دوستكردوون. كردومانن بە حۆريانى ھەمىشە كىژ. ھاوسەرەكانيان زۆر خوشدەويت و ھەموويان ھاوتەمەنن. ئەمانە ھەمووى بۆ دەستەى پاستەكانن (ئەوانەى نامەى كەردەوھەكانيان دراىە دەستى پاستيان).

لەم ئايەتە پىرۆزانەوھە دەردەكەويت يەككە لە بەخششەكانى بەھەشت دارى (سدى) بىدپكە. پافەكارانى قورئان پاى جياوازيان لەسەر ﴿فِي سِدْرٍ مَحْضُودٍ﴾ ھەيە، وتوويانە: ئەوھە كە دپكى نىيە، يان وتراوھە: (سدى) دۇنيا دپكى نىيە، بەلام (سدى) بەھەشت دپكەكەى نەھىلراوھە.

لەوھى پابوورد دەتوانرێت بوتريت قورئانى پىرۆز چوار جار و لە سى سورەتدا باسى (سدى) كەردوھە. دوو جار بە تارك (سِدْرَة - السِدْرَة) و دوو جار بە كۆ (سدى). سى جاريان واتە (سدى) بەھەشت و چوارەمىش (سدى) سەرزەوييە كە لە چىرۆكى (سبأ)دا ھاوتوھە.

(۱۱) مۆز (الطح)

(طح) ناۋى غەرەبىي مۆزە —بەپپى ئۆرىنەى پاىەكان—، وشەى (مۆز)ىش لى وشەى ھىندى (مون)ەۋە ۋەرگىراۋە. كەسانى پېشىن بە مۆزىيان وتوۋە (خواردنى فەيلەسوفەكان)، چونكە خواردنىكى سەرەكى زانا ۋ فەيلەسوفەكانى ھىند بوۋە ۋ يارمەتى داۋن بۇ بىر كىردنەۋە ۋ پامان. ھەر لى سەر دەمىكى كۆنەۋە مۆۋۋ خاسىيەتەكانى مۆزى ئاشكرا كىردوۋە، لى بەلگەنامەيە كىدا كە مۆۋۋە كەى بۇ

(۳۰۳ سال)ى پېش زاین دەگە پېتەۋە قسە لى سەر بەرۋوبومى ئالتونى ۋ خاسىيەتە خۇراكىيەكانى ھەيە. گىپرارۋەتەۋە كە مۆز لى ئاشۋورىيەكان پەسەند بوۋە بەر لى (۱۱۰ سال) لى لىداىكبوۋنى مەسىحەۋە.

مۆز لى ھەموۋ نەتەۋە ۋ گەلەكان ناسراۋە، بە تەنھا گەلانى ئەمىرىكا ۋ كەنەدا نىزىكەى (۳/۱)ى بەرۋوبومى جىهان بەكار دەھىنن، سالانە ھەر تاكىك (۱۰ كگم) دەخوات، رەنگە ئەم بەكار ھىنانە كەم بېت ئەگەر بەراۋرد بىر كىت بە دانىشتۋانى دەۋلەتى ئىمارات، كە تىكرای بەكار ھىنانى مۆزى ھاور دە لىلەين ھەر تاكىكەۋە دەگاتە (۴۱ كىلوگرام).

مۆز لى ۋ مىۋانەيە كە بەدرىژاى سال دەبىينىن، چونكە لى ۋەر زە جىاۋازەكانى سالدا گەشەدەكات، بەلام لى زستان ۋ بەھاردا داۋاكارى ۋ قەبول كىردن لى سەرى زۆرە. بەرى مۆز نىزىكەى (۷۰-۷۵٪) ى ئاۋە، پىژەى ماددە كاربۋىد راتەكان لى بەرى پىگەىشتۋودا دەگاتە (۲۴٪) ۋ پىژەى

مادده پړوتینییه کان ده گاته (۱-۲/)، به لام پړژه ی مادده چه ورپیه کان و پښاله کان زور که مه. موز کولیس ترولی تیدا نییه. له هه مانکاتا پړژه یه کی به رزی کالیسیوم و فیتامینه کانی (G, B, A) له خۆده گریت له گال مادده کانی ناسن و مه نکه نیز و فوسفور و زینک.

ته نها سوود له موز و هرنه اگیریت، به لکو گه لای هه ندیک له جوړه کانی موز به کار دیت بۆ دروستکردنی سه ریانی خانوه کان و دروستکردنی جانتا و سه به ته و حه سیر.

موز پایه یه کی دیاری هیه له پزیشکی میلیدا. "ابن سینا" له (القانون) دا وه سفی موزی کردوه و توویه تی: "موز ژیننه ر و نه ر مکاره، به سووده بۆ سوتانی قورگ و سنگ، مه نی زیاده کات. ناموزگاری دراوه به پیدانی موز به منالان له گال شیردا، هه روه ها به وانه ی که م خوینی و لاوازی گشتیان هیه و به دووگیان و شیرده ره کانیش. موز چاره سه ریکی دلنیا یه بۆ سیسی و لاوازی، به سووده بۆ کاری گورچیل و کونه ندای میز، هه روه ها زاگیره چالاک ده کات. به گشتی موز به دابه زینه ری په ستانی به رزی خوین داده نریت، له خواردنه په سهند و پښیدراوه کانه بۆ نه خویشی به رزه په ستانی خوین.

خواردنی موز له گال په نیر به چاره سه ریکی کارا داده نریت بۆ هه ندیک له نارپه حه تییه کانی سوپی مانگانه، چونکه موز پړژه ی خوین لیږویشن که م ده کاته وه. خواردنی موز له گال شیر زور به سووده له حاله تی گیزبووندا، له هه مانکاتا بۆ برینی گه ده (قرحة المعدة) به سووده. موز بۆ نه خویشه کانی گرانه تا و سکچوون خوراکینکی په سنده.

له دیارترین به کاره یئانه کانی موز له بواری خزمه تکردنی جوانی ئافره تدا یه، به تاییه تی پوو خساری. ده مامک (ماسک) ی موز له باشتین

ده مامکه کانه بۆ پیستی وشک، یارمەتی بهرگریکردنی ده رکەوتنی گرژی و ژاکانی پوو خسار دەدات، به لām دانانی توپکلی مۆز له سەر شوینی کوتراو به جۆریک که دیواری ناوه وهی بهر پیسته که بکه ویت له گهل جیگیرکردنی به کهرستهی پیچانی ته پکراو به ئاوی سارد، یارمەتی هیورکردنه وهی ئازار و لابردنی شینبوونه وهی شوینه توشبووه که دەدات.

مۆز (طلح) له قورئانی پیروژدا

له قورئانی پیروژدا یهك جار ئاماژه به مۆز کراوه له میانە ی وه سفکردنی ئه و بهخششانه ی خوای گه وره له بههه شتدا بۆ بهنده کانی ئاماده کردوه، به جۆریک که هه موو شتیك بۆ خواردن ئاماده یه به بی ناپه حەتی وه ول و کۆششکردن. بهخششگه لیك له بههه شتدا هه ن دهروونه کان حەزی پیده که ن و چاوه کان چیژی لیده بینن، هیه شتیك له بههه شتدا قه دهغه نییه، له مباره یه وه په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَاصْحَبُ

الْیَمِینِ مَا أَصْحَبُ الْیَمِینِ ۝۳۷﴾ فِي سِدْرِ مَحْضُورٍ ۝۳۸﴾ وَطَلْحٍ مَّنْضُورٍ ۝۳۹﴾ وَظَلٍّ مَّذْذُورٍ ۝۴۰﴾

وَمَاو مَسْكَوْبٍ ۝۴۱﴾ وَفَكَهَمَ كَثِيرٌ ۝۴۲﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ۝۴۳﴾ وَفُرُشٌ مَّرْقُوعَةٍ ۝۴۴﴾

۝۴۵﴾ إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنْشَاءً ۝۴۶﴾ فَجَعَلْنَهُنَّ أَزْوَاجًا ۝۴۷﴾ عُرْبًا أَرْبَابًا ۝۴۸﴾ لِأَصْحَابِ الْیَمِینِ ۝۴۹﴾

الواقعة/ ۲۷-۳۸.

ئهو ئایه ته پیروژانه ویتنه یه که له ویتنه ی ئه و بهخششانه پوون ده که نه وه که خوای گه وره بۆ ئه و که سانه ی ئاماده کردوه که نامه ی کرده وه کانیان ده دریته دهستی راستیان، له و بهخششانه ش خواردنه له مۆزی چین چینی بههه شت... زۆرینه ی پافه کارانی قورئان وتوو یانه (طلح) پوهه کی مۆزه.

(منضود) يش چين چينى له سهره كه، قه دى ديارى نيه. به مانا بهرى مؤز له به هه شتدا به سهره كدا كه له كه بوون (ئه مه راى زمخشري و كلبي يه). هه روه ها له "أبى سعيد و ابن عباس و أبى هريرة) وه گيڤراوه ته وه، وتوويانه: (طلع) مؤزه. "مجاهد و ابن زيد" يش وتوويانه: خه لكى يه مهن به مؤز ده لئين (طلع).

بۆئه وهى وینه كه لای خویننه رپوون و ئاشكرا بیت، ده لئين: هه ندیک له رافه كارانى قورئان وتهى په روه ردگار: ﴿وَطَلَحَ مَنضُورٌ﴾ يان به شيوه يه كى تر ليكداهه ته وه، ئه وان وتوويانه: (طلع) دارى كه دپكى نۆره و له زهوى حيجازدا ده رپويت و ناوه تاكه كهى (طلحة) يه. ئيمهش ده لئين: خواى گه وره به مه به سته كهى زاناتره.

(۱۲) نيسك (العدس)

نيسك يه كي كه له كوڤنترين ئه و پووه كانهى مروڤ ناسيونى. له هه ريه كه له (توراة) و (عهد القديم) يشدا ناوى ها تووه. له فه رموده كانى پيغه مبه ريشدا (عَدَسٌ) باسى ليوه كراوه.

نيسك سه ره به پوولى كه لوداره كان (قرنيات) ه و شيوه كهى له شيوهى هاوینه

(عدسە)دايە. ھاۋىنەكان (عدسە) كە لى چاۋىلكەي پزىشكىدا بەكار دىن ناۋەكەي لى (عدس) ۋەرگىراۋە، بەھۋى ھاۋشېۋەيى لى گەل شېۋەي تۋى نىسك (عدس).

نىسك لى باشتىن پاقلە مەنبىيەكانە لى پۋى بەھى خۇراكىيەۋە، چۈنكە دەۋلە مەندە بە پۋىنى پۋەكى و كارېۋمىدرات. مۋۇ نىسك بە شېۋەي جىاۋاز بۇ خواردنى خۋى بەكار دىنىت و لەھەندىك ولاتىشدا لى گەل ئالىكى ئازەلان تىكەل دەكرىت ۋەك خۇراكى ئازەلان و (مەپو مالات و ئەسپ) بەكار دىت .

نىسك (عدس) لى قورئانى پىرۋزدا

نىسك تەنھا يەك جار لى قورئاندا ناۋى ھاتوۋە. ئاماژە بە نىسك دراۋە لى گەل چەند پۋەكىكى تردا لەسەر زىمانى (بنو إسرائيل) لەمىانەي مشتومرە بە ناۋىانگە كەياندا كە لەنىۋان ئەۋان و پىتە مەبرەكەيان "موسا" دا (سەلامى خۋى لىبىت) پۋىدا و پەرۋەردگار شى لى قورئاندا تۋمارى كىرۋە، ۋەك دەفەر مۋىت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى لَنْ نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاجِدٍ فَاذْعُ لَنَارِكْ يٰخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِى هُوَ اَذْنَبَ بِالَّذِى هُوَ حَيْرٌ اَمْ يٰمُوسٰى اَمْ يَضُرُّكُمْ مَا سَأَلْتُمْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ وَبِآءُ يَغْضِبُ مِنْ اَللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِآيٰتِ اَللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَاَكَانُوْا يَمْتَدُوْنَ﴾ البقرة/۶۱، واتە: يادى ئەۋ نىعمەتە بىكەنەۋە كاتىك بە (موسا) تان وت: نىمە ھەرگىز لەسەر يەك جۋر خۇراك ئۆقرە

ناگرین و به تهنه جۆرک خوارده مهنی پازی نین، له بهرته وه داوا له پوره دگارت بکه له پزق و پزنی و به رویوومی زه ویمان بۆ بهرهم بهینیت له پوهه کی پاقلهیی و خیار و سیر و نيسك و پياز، موسا پيیوتن: باشه چۆن ئیوه شتی کهم و ناتواو و درده گرن له جیاتی شتی له و چاکتر و باشتتر؟ ده دابه زن بۆ شارک (بیابانی سینا، به جی بهیلن) ئینجا به پراستی ئه وهی داوی ده کهن ده ستتان ده که ویت. (جا به هۆی ئه و بیروباوه پ و بیانوگرتن و لاسارییه یانه وه) سوکی و پيسوایی و لاتى و زه بوونی درا به سریاندا و شایانی خه شم و قینی خوایش بوون، چونکه ئه وان به پراستی باوه پریان نه ده کرد به ئایه ته کانی خوا و پیغه مبه ره کانیا ن به ناهق ده کوشت، ئه وه ش به هۆی پۆچوونیا نه وه له یاخیبوون و ناهه رمانیدا، هه میشه ده ستریزیان ده کرد.

(۱۳) ترى (العنب)

هه لکۆلراوه کۆنه کانی که لا و تۆوه کانی ترى ده ریده خه ن که مړۆ هه ر له سه رده مانی پيش میژووه وه ترى خواردوه، په زگه ریی له نه خشه کانی په رستگا کۆنه کانی میسر دا ده رده که ویت که میژووه که ی بۆ سالی (۲۴۴۰ پ.ن) ده که پیته وه.

ترى به شیوه ی هیشوو که شه ده کات و ژماره یه کی زۆری (به) له خۆده گریت ژماره یان له نیوان (۶-۳۰۰) به ره. په نگه به ری تریکه په ش، شین، یان ئالتونی مه یله و سه وز، وه نه وشه یی، سور یان سپی بیت به پتی چه شه که ی.

سالانە لە ھەموو جىھاندا پتر لە (۶۵ مىليۇن تۇن) مېۋە دەچنرىتەو، (۸۰٪) ى ئەو بېرە لە دروستکردنى (مەى) دا بە كاردىت و نزيكەى (۱۳٪) ى بە شىۋەى ترى دەفرۆشريت كە وەك ميوەى تازە دەخوريت. بېرەكەى تريشى بە وشكى وەك ميوژيان لە دروستکردنى شەربەت ياخود خۇشاودا بە كاردىت.

ترى ميوەىەكى دەولەمەندە بە شەكر، بۆيە چالاكى جەستە زياد دەكات، يارمەتى جولەى ئەندامەكان دەدات. ترى دەولەمەندە بە ئاويتهكانى ئاسن كە پيويستن لە پيکهاتنى خړۆكە سوورەكانى خویندا. ھەروەھا ترى بۆ كۆكە و پەوانيش بەسوودە.

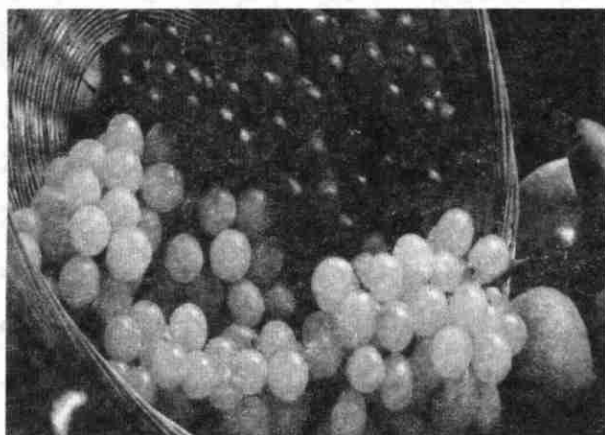
لەراستيدا ترى ھەمووى ھەر سوودە، تەنانەت دەنكەكانيشى كە سەرچاۋەى زەيتن، بۆ پيشەسازى سابوون و پەنگ و بۆيەكان بە كاردىت. پاشماۋەى دەنكەكانيش لەدۋاى كردارى پوختەکردنى زەيتەكە وەك ئالفى مەپ و مالات بە كاردىت.

ترى (العنب) لە قورئانى پيروزدا

ترى لە ديارترين ئەو پوۋەكانەىە كە لە قورئانى پيروزدا ناويان ھاتوۋە، ۱۱ جار و لە ۱۱ سورەتدا.

ھىشتا قورئانى پيروز بەخششەكانى خواى گەورە بەسەر بەندەكانىيەو ھەرخاتەو كە لە ھەژمار نايەن، لەو بەخششانە ئەو ھەىە كە پەروەردگار بەپيى پيويستى بەندەكانى لە ئاسمانەو ھەباران دەباريئيت، پاشان بەو بارانە پەز و باخى جوان دەردەكات، ھەروەھا جۆرى جياۋازى بەرھەمى كشتوكاالىمان بۆ دەردىئيت، لەنيوياندا و بەريزترينيان ترييە، لەمبارەىو ھە

په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ﴾ (۱۸) فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّحِيلٍ وَأَعْنَبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَاوِكُهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ المؤمنون/ ۱۸-۱۹، واته: هر ئيمه له ناسمانه وه به نه ندازه و نه خشه يه کي ديار يکړاو بارانمان باراندووه و ئينجا له ناخي زه وييدا جيگيرمان کردووه، بيگومان ئيمه به جوړه ها شيوه ده توانين نه و ناوه له ناو بهرين و نه و سه رچاوانه وشک بکين. ئيمه به هو ي نه و ناو وه چه ندين

په زو باخي
خورما و تريمان
به ديهيتاوه
بوتان، ميوه
جوړاو جوړي زور
و زه وه نده مان بو
به ديهيتاوان، له
هه نديکيان
ده خون.

يان خواي گه وره ده فه رمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا مُّخْرِجًا مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (الأنعام/ ۹۹).

ههروه ها دهفه رمویت: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ النحل/ ١٠-١١.

یان دهفه رمویت: ﴿وَأَيُّهُمْ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْتَهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٢﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣١﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٣﴾ - ٣٥، واته: له به لگه و نیشانه ی ناشکرای خوا بۆ نه و خه لکه: زهوی مردوه که به هوی ناوی بارانه وه زیندوی ده که یه وه، دانه ویله ی لی پهیدا ده که یی که لیتی بخون. ههروه ها چه ندین جور باخی لی به ره م ده هینین، له دارخورما و چه ند جور تری، ههروه ها چه ندین کانیاویشمان تیا دا هه لقولاندوه. بۆنه وه ی له به روبوومه که ی بخون، له وه ش که به دهستی خویان له و به روبوومانه دروستی ده کن. ثایا له به رامبه ره وه هه موناز و نیعه تانه وه سوپاسگوزاری ناکه ن؟!

پهروه دگار دهفه رمویت: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٢٦﴾ أَنَا صَبَبْتُ الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَبْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعَبَا وَفَضًّا ﴿٢٨﴾ وَزَيَّنَّاهَا لِيُتْلَىٰ ﴿٢٩﴾ وَحَدَّائِقُ غُلَبًا ﴿٣٠﴾ وَفَلَکْهُمُ وَأَبَا ﴿٣١﴾ مَنَعَا لَكُمُ وَلَا تَعْمِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ ﴿٣٣﴾ عبس/ ٢٤-٣٣.

له و نایه تانه دا قورئانی پیروز باس له تری ده کات له میانه ی نه و به خششانه دا که خوی پهروه دگار له دونیا دا به خه لکی به خشیه وه، قورئانی پیروز بریارده دات نه م به خششانه شایسته ی ته ماشاکردن و بیرکردنه وه ن له

توانای به دیپینه ره که ی و له پاشان سوپاسگوزاری کردنی به خسه ره که ی،
له بهر نه وه نایه ته که کان کوتایان هاتووه به ده سته واژه کانی ﴿لَقَوْمٍ
يَفْكُرُونَ﴾ و ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾. له نایه ته که انه وه تیبینی ده کریت که
تری (العنب) به تاییه تکر او و به (ناو) هاتووه، په نکه هویه که نه وه بیت که
تری به جیی خواردن و پیخوړ و وه ک میوه به پیگه یشتویی و وشکیش
ده خوړیت.

پاشان قورئانی پیروژ ده مانبات بو وینه یه که توانای بیسنووری
په روهر دگار پوون ده کاته وه. چنه د پارچه زهوییه کی هاوسی و هاوشتیوه له
همو مو سیفه ته کانیاندا ه ن، زیاد له وهش سرجه میان به ه مان ناو
ناوده درین، به لام دواتر به روپوومی جیاوا زمان ده دهنی: نه میان باش و
سوودمهنده و نه وهشیان زهره رهمند، نه میان ده رمانه و نه وهشیان ژه هر،
همو نه مانه له که ل نزیکی زهوی و لیکچوون و ناودانیشیان به ه مان ناو.
به دلنیا ییه وه همو نه مانه به په نجهیان ناواژه بو ناسمان ده که ن تا بلین
"لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْقَادِرُ الْفَاعِلُ"، له مباره یه وه په روهر دگار ده فهرمویت: ﴿وَفِي

الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَوِّرَاتٌ وَجَنَّتْ مِّنْ أَعْتَبٍ وَزَرْعٌ وَنَحِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ
يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفُضِلُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (الرعد/۴)، واته: له سره پووکاری زهوی پارچه ی جوړ او جوړ
هیه له پال یه کدا، هه روهر ها په زی تری، کشتوکالی هه مه جوړ له دانه ویله و
بیستانه کاندا، دارخورمای یه که قه د و دوو قه د، همو نه مانه به یه که ناو
ناو دیر ده کرین و له یه که جوړ ناو ده خو نه وه و هندیکیانمان له هندیکی تر

بۇ خۇاڭكى مۇۋە نازدارتر و پەسەندتر كىردوۋە، بەرپاستى ئا لە و شتەنەدا بەلگە و نىشانەى زۆر ھەن بۇ كەسانىك ئەقلى و ژىرى خۇيان بىخەنە كار. ئايەتە پىرۆزەكە ئاشكرائى دەكەت كە خۇاى پەرۋەردگار بە توانائى بىسنوورى خۇى جىاۋازى كىردوۋە لەنىۋان شتەكاندا و بەوشىۋەيەى خۇى دەيەۋىت بەدەيتىنەن، ھەر بۇيە ئايەتەكەى بەم دەستەۋازەيە تەۋاۋىرۋە

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾.

لەلایەكى تىرى ویتەكەۋە قورئانى پىرۆز ئامازە بە توانائى پەرۋەردگار دەدات، كە تەنھا ھەر خۇى توانائى ھەيە ئالف - كە ئازەلەن دەيخۇن - بۇ شىرىكى پاك و بىگەرد و خۇش بۇ ئەۋانەى دەيخۇنەۋە بگۇرىت، لەمبارەيەۋە پەرۋەردگار دەفەرمۇيت: ﴿وَإِنَّ لَكُمۡ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نَتَقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لِّنَّاسٍ سَآبِقًا لِّلشَّارِبِينَ ۚ﴾ (۶۶) وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأعنابِ نَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

النحل/۶۶-۶۷، واتە: بەرپاستى لە بوۋى مالات و (زىندەۋەرانى جۇرۋىجۇردا) پەند و ئامۇزگارى ھەيە بۇتان و جىگىلى سەرنج و تىپرامانە، لەنىۋان ئەۋ شتەنەى كە لە سىكاندا ھەيە، لەنىۋان گىزۇگىلى ھەرسىكراۋ خۇيىندا، شىرىكى پاك و بىگەرد و خۇش و بەتام بەرھەم دەھىتىن بۇ ئەۋانەى دەيخۇنەۋە. لە بەرۋىۋەكەنى دارخورما و پەزى تىرىش (ھەندىجار) شتى سەرخۇشكەر دروست دەكەن، (گەلى جارىش) بەرھەمى چاك و بەسۋود، بەرپاستى ئا لەۋانەشدا بەلگە و نىشانەى ئاشكرا ھەيە بۇ كەسانىك ئەقلى و ژىرى خۇيان دەخەنە كار.

لەم تابلۇ ئاۋازەيەدا قورئانى پىرۆز سەرنجەمان بۇ توانائى بەدەيتىنەر پادەكىشىت كە جۇرى جىاۋازى بەرۋىۋەمان بۇ دەردىنىت. بەتايىبەتىش

باسی له خورما و ترښه کان کردوه، په ښه له بهرته به بیت که نه وانه
باشترین به روبوومن له ژینگه ی خه لکی مه ککه دا، و تراوه: په ښه هویه که ی
بگه پښته وه بۆ نه وه که خورما و ترښ له باشترین به روبوومه کان بن که هیچ
شتیک جښان ناگرښته وه. مړوږ به گه ییوی و نه گه ییوی سوود له خورما
وهرده گرځیت و له ترښش شه ربه ت و میوژ و سرکه دروسته کات. پاشان
قورئانی پیروژ ټا ماره ی به وه داوه که په ښه مړوږ به خششی خوا به خراپ
به کارښتیت و باش بۆ خراپ بگورځیت. له مباره یه وه په روه ردگار
ده فهرمویت: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ نَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا
إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ النحل/۶۷.

سهرجه م پاشه کاران و توویانه: ټه م ټایه ته به ر له حه رامکردنی مه ی
دابه زیوه، له پاستیدا سوره تی (النحل) خوی سووره ټیکی مه ککییه و پیش
حه رامکردنی (مه ی) دابه زیوه. پیډه چیت وه سفی قورئانی پیروژ بۆ پوژی
باش (بۆ به ره مه ټنانی جوړه کانی تری جگه له مه ی) به ره کانی خورما و
تریوه نه وه پوونبکاته وه که دید و تیروانینی قورئان بۆ مه ی له سهره تای
دابه زینیه وه له مه ککه بۆ دروستبوونی ده وله تی ئیسلامی له مه دینه هیچ
نه گورپاوه.

ده گه پښینه وه بۆ ټایه ته پیروژه که په روه ردگار به ده سته واژه ی ﴿إِنْ
فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ کوتای پیښناوه، واته به ره مه ټنانی خورما و
تریکان و به روبوومه کانان به لگن له سهر تاک و ته نهایی خوا له ټولوهیه ت
و له سهر توانای بیسنووری له به دیښاندا، ته نها نه و زاته په رستراوه.
پاشان کوتای ټایه ته پیروژه که لیږده دا زور شیاو و گونجاوه، چونکه نه قل

بەپىزىتىنە لى مەۋفۇدا، ھەر بىر پارىزىگارى ئەقلە كانمانە كە (مەي) ھەرام كراۋە.

قورئانى پىرۋز ھەۋالمان دەداتتى كە تىرى يەككە لى بەخششەكانى خۋاى گەۋرە لى دونىادا، ھەرۋەھا پىيمان پادەگەيەنىت كە تىرى يەككە لى ۋىنەكانى بەخششە كە چاۋەپىي پارىزىكارانە لى بەھەشتى نەمىردا، لى مەبارەيەۋە پەرۋەردىگار دەفەرمۇيت: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۖ (۳۱) حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۖ (۳۲) وَكَوَاعِبَ أَزْوَاجًا ۖ (۳۳) وَأَسَادَهَا ۖ (۳۴) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ۖ (۳۵) جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا﴾

النبا/ ۳۱-۳۶، ۋاتە: بەپاستى بىر خواناس و پارىزىكاران سەرفرازى و خوشى و شادى و كامەرانى فراۋان ئامادەيە. چەندىن باخچەي جوان و جۋرى تىرى. ئافرىدەتانى سىنە جوان و ھاۋتەمەن ئامادەيە. لى گەل كاسەي پىر لى شەرابى تاييەتىدا. لى ۋەبەھەشتەدا ھىچ جۋرە قىسەيەكى پىرۋپۈچ و درۋ و دەلەسەيەك نابىستىن. ئەمەش ھەموۋى پاداشتىكە لى لايەن پەرۋەردىگارتەۋە (ئەي باۋەپدان)، بەخششىكە بە حسابىكى ورد دەبەخشىت.

ئايەتە پىرۋزەكان دەمانبەن بىر بەھەشتى نەپراۋە، تاكو ۋىنەيەك لى ۋىنەكانى بەخشىن بىيىن، ئەۋە پارىزىكاران لى تىرىكانى بەھەشت دەخۇن، چەند بەتامە !!

كەۋاتە زانىمان تىرى يانزە جارى لى قورئاندا ھاتوۋە، وشەي (غىب) دوو جار ھاتوۋە (لەسورەتى الإسراء وعبس) نۆ جارىش لى سورەتەكانى (الأنعام، الرعد، الكهف، المؤمنون، يس، النحل، النبا) دا.

(۱۴) سیر (الفوم)

به پیتی زۆرینه ی بۆچوونه كان (الفوم) له زمانى عه ره بیدا بریتییه له سیر (الثوم)، ئه گه رچی هه ندیک که س به پووه کیکی جیا له سیری داده نین، وتراوه: سیر (الثوم) وتراویکی فیره و نی کۆنه.

سیر ده چیتته ناو په چه ته ی چاره سه ری زۆریک له نه خۆشییه کانه وه، وهک: خراپی هه رس، گازات، ژانه سک و گرانه تا، هه روه ها پاککه ره وه ی

گه ده یه و ئه مییا و دوسنتاریا

له ناوده بات، چاره سه ریکی به سووده

بۆ هه لامه ت و سه رما بوون و ئه نفلۆنزا.

له ئاکامی لیکۆلینه وه یه کی نویدا

که زانایانی پوسیا پییه ستاون،

هاتووه: هه لمی به رزه وه بوو له سیری

بیئویکل یان پارچه کراو به سه بۆ

کوشتنی زۆر له میکروب هه کان،

بینیویانه که میکروب هه کانی سیل و

دفتیریا به به رکه و تنیان به هه لمی سیر

بۆ ماوه ی پینج خوله ک له ناوده چن.

له کۆتاییدا جه خت کرایه وه جوینی

سیر بۆ ماوه ی (۳ خوله ک) ئه و

میکروبانه له ناوده بات که له جووت ئالو (لوزتین) دا کۆبوونه ته وه.

سير (الفوم) له قورئانی پیرۆزدا

دیسانه وه دهگه پښینه وه بۆ ئایه تی (۶۱) ی سوره تی (البقرة)، تاكو وینه به کی تری نکولیکردن و یاخیبوونی (بنو إسرائيل) ببینن، نه وان به منه تی خواپی له سهریان پازی نه بوون که له گه زۆ و بالنده ی شه لاقه دا خۆی ده نواند، نه وه تا داوا ده که ن زه وی پوهه کی خۆییان بۆ ده ربینیت، به کی که له وانه ی داوایانکرد بریتی بوو له سیر... په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِشَاطِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا﴾ البقرة/۶۱، واته: داوا له په روه ردگار ت بکه له پزق و پۆزی و به رو بوومی زه ویمان بۆ به ره م به ینیت له پوهه کی پاقله یی و خه یار و سیر و نیسک و پیا.

پای جیاواز ده رباره ی مانای وشه ی (الفوم) ی ئایه ته که هه به، به لام کۆی پایه کان له سه ر نه وه ن که یان سیره یاخود گه نم و نان. خوا ی گه وره به مه به سته زاناته.

(۱۵) خه یار (القضاء)

په گی پوهه که که ی لقداره وه ک تو پښک، قه ده که شه خشو ک و در یژ بووه وه و بۆشه، گه لا کانی ش سوک و بچوک و باز نه ی، لیوا ره کانیان ته واون یان قاش قاش، پووی گه لا کان ده زووله یان له سه ره. به ره که ی در یژ کۆله یه. تۆوه کان هیلکه ی، په نگیان سپیه یان شین.

خەيار وەك جۆرێك لە زەلاتە بەكاردیٲ،
هەروەها لە پزیشكى میللىدا بەكارهێنانى
هەیه، پلەى گەرمى لەش كەم دەكاتەو و بۆ
گەدە بەسوودە و مێزەینیشە.

خەيار (قٲاء) لە قورئانى پیرۆزدا

جارێكى تر دەگەرێنەو و بۆ ئایەتى (٦١)
ى سورەتى (البقرة) دەبینین خەيار لە و پینچ
پووهكەدا باسكراوە كە (بنو إسرائيل)
پەسەندیان كرد بەسەر گەزۆ و بالئەندەى

شەلاقەدا كە خواى پەرەردگار لە بیابانى (سینا)دا بۆى دابەزاندن.

لە ئایەتە پیرۆزەكەدا تێبینى دەكەین خەيار یەكەم پووهكە كە (بنو
إسرائيل) بە دیاریكراوى ناویان هێناوە. ئەوان داویان كرد زەوى (البقل)یان
بۆ برۆینىٲ، و تراوە: پووهكى پاقلەى ئەو پووهكە پێگەییووه كە خەلك و
ئازەلانیش دەبخۆن.

هۆیهكى دیاریكراومان لانییه وای لە (بنو إسرائيل) كردیٲ خەيار
پەسەند بكەن بەسەر گەزۆ و بالئەندەكەدا و لەپیشەووى ئەو پووهكانەى تردا
داواى بكەن كە بە (ناو) لە ئایەتەكەدا هاتوون.

(۱۶) کافور (الكافور)

دره خټه گانې کافور ته مه ن دريژن، قه ده گانېان دريژه، گه لاگانيان سه وزه، گوله گانېان سپييه، به زوري له يابان و چين و دوورگه ي تايوان گه شه ده گن. ئوسټراليا به نيشتماني بڼه پرتي کافور داده نريټ.

کافور به و ماده ده يه ش ده وترټي که له داره که ي دره ده هټنريټ. ئه م ماده ده يه دره ده هټنريټ به بهرکه و ته بووني پارچه يه ک ته خټه ي داري کافور به مه لم، کافوره که له سر پارچه ته خټه که ده يبه ستيت و چينيکي شيوه زه يتي دروستده کات. ئه م ماده ده يه کوډه کړيټه وه و کافوري لي پوخته ده کړيټ به شيوه ي کريستالي نيمچه پوون که مه يله و په نگی سپييه و کريستاله کان به کرداري به ه واد اچوون ناميټن. ئه مه ش ريگايه که تيايدا کافور له دؤخی په قبييه وه يه کسر ده چټه دؤخی گازی و خوش له دواي خوی جيديټيټ. له ئيستادا کيميايي کان له تاقیگه دا ده سټکرده کافور به ره م ديټن. کافور له ناماده کراوه گانې جوانکاری و داووده رماندا به کارديټ. پؤخی کافور وه ک درمانيکي پاکه ره وه به کارديټ که له تيکه له يه که له کافور و کهول و ناو پيکديټ به ريژه گانې (۲۰:۷۰:۱۰) يه که له دواي يه که. ده وترټي: کافور به سووده بؤ ژانه سر و ناوساوي و چاويټشه.

كافور (الكافور) له قورئانی پیروژدا

كافور وهك زه نجه فیل هه ریه كه یان یهك جار له قورئاندا هاتوون له میانهی مرژده دانی بهنده باوه پداره پاك و چاكه كانی خوا به وهی په روه ردگاریان له بهه شتدا بوی ئاماده كړدوون له پاداشتی ئه و ناسین و خوشه ویستی بهی له دلایانایه به رامبه ر په روه ردگاریان و كاری چاكه ده كه ن و گوپړاپه لن. له مباره یه وه په روه ردگار دهفه رمویت: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝ عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾
 الإنسان/ ۵-۶، واته: بیگومان چاكان و پاكانیش له په رداخیکی پر له شه رابدا ده خوڼه وه، ئاویتته كهی له سه رچاوهی كافووره وهیه. كه كانییه كه بهنده كانی خوا لیی ده خوڼه وه له هر شویننكدا بیان ویت هه لی ده قولینن و فواره دهكات.

ئهم دوو ئایه ته پیروژه پوونی ده كه نه وه یه كیك له و به خششانهی په روه ردگار بۆ ئه و بهنده چاكانه یی ئاماده كړدوه خواردنه وهیه کی به تام و چیژی (مهی) ه كه به كافور تیكه ل

كراوه، ئه و كافووره له وپه پری تام و چیژدایه، له راځه ی وتی په روه ردگارا: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾
 ده لئین: له باشی و خوشی بۆنه كهیدا وهك كافووره، هه روهك ئه وهی

ستایشى خواردنیک دەكەین و دەلین: ۋەك میسكە. وتراوہ: (مەى)ى
بەھەشت لە سپىتى و بۆنخۆشیدا ۋەك كافوور وایە.

پێدەچیت ئەم وینەكیشانە بەھۆى ئەو ۋە بىت كە عەرەب پەرداخە
مەيەكانیان بۆ چىژى زیاتر ھەندىجار بە كافوور و ھەندىجاری تریش بە
زەنجەفیل تىكەل دەكەن. بەگشتى كەس نازانىت ئاست یان جۆرى تام و
چىژى بەھەشت دیارى بكات.

ھەندىك لە پاقەكارانى قورئانى پىرۆز لەو باوہ پەدان كە كافوور لە ئایەتە
پىرۆزەكەدا ئەو كافوورە نییە كە لای ھەموان ناسراوہ، بەلكو ناوی
سەرچاوہیەكى ئاوہ لە بەھەشتدا كە بۆن و سپىتییەكەى لە كافوور
دەچیت... ئیتر خواى گەورە بە نیاز و مەبەستى خۆى زاناترە.

(۱۷) دارخورما (النخيل)

دارخورما كۆمەلە پوۋەكىكن كە
تەمەنيان بۆ پابردوویەكى دور
دەگەرپیتەوہ، ھەلكۆلراوى گەلای
دارخورما دۆزراوہتەوہ مێژوۋەكەى
دەگەرپیتەوہ بۆ چاخى خشۆكەكان (بەر
لە نزىكەى ۲۴۰میلیۆن بۆ ۶۳ میلیۆن
سال).

زیاتر لە (۲۷۰۰ چەشن) دارخورما ھەيە، ئەم چەشنانەش زۆر جیاوازن
لە پووی قەبارەى دارەكان و شیۆەى گەلا و گول و ئەو بەروبوومەى

به ره می دینن. زۆربه ی چه شنه کانی دارخورما قه دیکی پړک و پاستیان هیه، له هندیك جۆردا قه ده که ی به سهر زه ویدا دريژده بیته وه، له هندیك جۆری تردا قه ده که ی له خاکدا نقوم ده بیته، چه ند چه شنیکی تری دارخورما هه ن چه ند قه دیکی جیاوازیان هیه که له هه مان بنکه ی ره گه وه ده ردین.

دارخورما: سییهر، ماده دی دروستکردنی خانوو و سوته مه نیمان ده داتسی، هه روه ها پیشه سازی په تکاری و گسک پشت به دارخورما ده به ستن، له دارخورما زه یت به ره هم دیته که له خواردن و پوونا ککردنه وه دا به کاردیت. هه ندیجار توو (یان ناوک) ی خورما به کاردیت له کاری دوگمه و هه لکۆلراوه کاندا (منحوتات)، هه روه ها له دوی هارینی وه ک ئالفی ئاژه لآن به کاردیت.

دارخورما (نخيل التمر)، له ئاووه وه ی گهرم و وشکدا گه شه ده کات. له کۆنترین نه و دارانه شه که مرووف به ره می هیئاوه. شارستانییه کۆنه کان به لایه نی که مه وه پیش پینچ هه زار سال دارخورمایان چاندوه، کۆنترین شوینه واریش که به لگه یه له سهر چاندنی دارخورما له (بابل) ه که میژوه که ی ده گه پیته وه بۆ چوار هه زار سالی پیش زاین. له میسریشدا بهر له سی هه زار سال پیش زاین.

خورما پړژه یه کی زۆر کاربو هیدراتی به ره مه یینی چالاکی و جولای تیدایه. ئاویته کانی ئاسن له خۆده گریت که ده چنه پیکهاته ی خوینه وه، هه روه ها بړک له کالسیۆم که ده چیته پیکهاته ی ئیسک و ددانه وه.

شیکارییه نوپیه کان سه لماندوویانه که گلکی خورما (طلع النخل) پیکهاتوه له (۱۷٪) ی شه کرو (۲۲٪) ی پروتین و پړژه یه کی بهرزه کالسیۆم. هه ردوو فیتامین (G, B) له خۆده گریت، سه رباری فوسفوپ و

ناسن. سه لمینراوه که هورمونی (نیسترون) ی تیدایه که هیلکه دان (مبيض) چالاک دهکات و سوپی مانگانه پیکده خات.

دارخورما (النخيل) له قورئانی پیروژدا

دارخورما له پوهه که کانی تر پتر له قورئاندا ناوی هاتوو، دارخورما و پیکهاته کانی زیاتر له (۶۰) جار ناماژهی پیدراوه. په نگه شهوهش بگه پیتوهه بۆ بایه خی خورما له کومه لگای عه ره بیدا پیش هاتنی ناینی ئیسلام و په یوه سستی عه ره ب پییه وه و کاریگه ری گه وده ی له سه ر ژیانیان، دارخورما کشتوکال و خوراک و سامانی بووه. شهوه ی دلفیایی له پایه ی دارخورما دهکات له کومه لگای عه ره بی بهر له هاتنی ناینی ئیسلام که ناوینشانی سامان و پله و پایه و په نگه هیژ و تواناش بوو بیت، ههروه که شهوه که له قورئانی پیروژدا له سه ر زمانی بییا وه پانی قوپه یش هاتوو له یه کیك له مشتومره کانیاندا له گه ل پیغه مبهردا (ﷺ): ﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۝۱۰ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا﴾ الإسراء/ ۹۰-۹۱، واته: وتیان: هه رگیز نیمه باوه په به تۆ ناکه یین تا کانی و سه رچاوه یه کمان له زه وپییه وه بۆ هه لته قولینیت. یاخود ده بیت خاوه نی باخیک بیت که پرپیت له دارخورما و په ز و چه ندین پووبار له ناویدا هه لقبولیت و به خووپ و په وان به ژیریاندا بپوات.

قورئانی پیروژ دارخورمای ریژدار کردوو به وه ی کردویه تیه یه کیك له به خسته کانی په روه ردگار له سه ر بهنده کانی له دونیادا، له مباره یه وه

ده فہرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ الأنعام/۹۹.

یان ده فہرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُمُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ﴾ الأنعام/۱۴۱.

په روه دگار ده فہرمویت: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ النحل/۱۰-۱۱.

هه روه ها ده فہرمویت: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّتُ فِي الْأَرْضِ وَلَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ بِهٖ لَقَدْرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُم فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ المؤمنون/۱۸-۱۹.

قورئانی پیرو هانمان دہدات بو ته ماشا کردنی ته به خششانه به چاوی
هو شیارانه و دلی نارام و کراوه وه، وهک ده فہرمویت: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَبْيَأْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعَبْنَا وَقَضَّا ﴿٢٨﴾ وَزَيَّنَّاهَا وَمَخْلًا﴾ عبس/۲۴-۲۹.

ثایته پیروزه کان به کو ئاماژه ده ده ن که ده رکړنی دارخورما و پوهه که کانی تر له زه و بییه وه له به لکه کائن له سه ر توانا و دانایی و به زه یی بیسنووری خوی گه وره .

له یه کیك له ثایته کانی قورئانی پیروزدا که خوی له خویدا به پیشینه یه کی زانستی داده نریت، قورئان ئاماژه ده دات به په یوه نندی نیوان ئاسانی له دایکبوونی کورپه له و خورمای پنگه یشتوو (رطب) دا، په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَهَرَيٰ اِلَيْكَ مِجْرَعَ النُّخْلَةِ سَقَطَ عَلَیْكَ رُطْبًا جَنِيًّا﴾ (مریم/ ۲۵، واته: (نه ی مه ریم) نه و دارخورمایه (که پالت پیوه داوه) که میك پابوه شینه خورمای گه بیوت به سه ردا ده بارینیت.

له ثایته پیروزه که وه په یوه نندی به کاشکرا ده که ین له نیوان خواردنی خورمای گه ییو (رطب) و ئاسانی له دایکبوون، نه گینا بؤچی خوی گه وره له کاتی له دایکبوونی عیسا پیغه مبه ردا خورمای گه ییو بؤ خوراکي مه ریم ه لده بؤیریت (سه لامی خویان لیبت).

له راستیدا نه م ثایته پینماییده ری زانایان بوو بؤ بایه خی خورمای گه ییو بؤ نه و نافرته تانه ی که وتونه ته سه رزان، له پئی تاقیکړنه وه و شیکړنه وه زانستی به کانه وه سه لمینراوه که خورمای گه ییو ماده دی وریا که ره وه و چالا که ره وه ی تیدایه که کارده کاته سه ر به میزکړنی ماسولکه کانی مندالان له مانگه کانی کو تایی سکپیدا، ه روه ها یارمه تی هاتنه وه یه کی مندالان ده دات له کاتی له دایکبوونه که دا، له ه مانکاتدا که مکړنه وه ی بری خوینړویشن له دوی له دایکبوونه وه .

جياواز له و پووه كانه ی تر كه له قورئاندا ناويان براوه، ئاماژه به چهند به شيكى دارخورما دراوه، له وانه: أكمام، جذع النخل، طلع، قنوان، نواة، نقرة، فتيل، قطمير.

وهك چۆن له دونيادا خورما يه كيكه له به خششه كاني خواى گه وړه له سهر به نده كاني، به هه مان شيوه يه كيكه له به خششه كاني به هه شتيش، له مباره يه وه په وړه ردگار ده فهرمويت: ﴿فِيهَا فَكْهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ الرحمن/۶۸.

(۱۸) كوله كه ئاوى (اليقطين)

(يقطين) به هه موو پووه كيك ده وترتت كه به سهر زهويدا دريژده بيتته وه، ئه گه رچى زۆرينه ی خه لك به (كوله كه) ی ده لئين.

زۆرينه ی جوړه كاني كوله كه
كه لای گه وړه يان هه يه، گولۍ نيړه و
مييه به رهه م دييتت و ته نها گوله
نيړه كان ده نكه هه لاله (لقاح)
هه لده گرن كه هه نگ بو گوله

مييه كاني ده گويزيته وه، له پاشان گوله مييه پيتراوه كان ده گوپين بو بهر.
بهري كوله كه ئاوى به گشتى گوپى يان هيلكه يين. له ناو به ره كه دا بو شاييه ك
هه يه تووه كان ده پاريزيتت. بهري زۆر له جوړه كاني كوله كه ئاوى (يقطين)
ده گه نه (۷-۱۰ كيلوگرام). له هه نديك حاله تدا كيشى كوله كه كه ده گاته (۹۰
كيلوگرام). زۆربه ی به ره كان په نكيان پرته قالليه، ئه گه رچى هه نديكيان
سپى يان په نكي تريان هه يه.

كوله كه ناوى سەرچاۋە يەكى گىرنگى پۇتاسىيۇم ۋە ئىتامين (A)، ھەرۈھە تۆۋەن كىلى پىرۇتىن ۋە ئاسىيان تىدە، ئەمە ۋە نىدىك لە كىشتىاران ئەم پۈۋەكە ۋەك ئالغى مەپ ۋە مالات بە كاردىنن.

كوله كه ناوى پاىە يەكى ناسراۋى ھەيە لە پىزىشكى مىللىدا، چازە سەرى زۆر لە نەخۇشىيە كانه.

كوله كه (اليقطين) لە قورئانى پىرۇدا

خوای گەۋرە لە ميانەى چىرۆكى "يونس" پىغەمبەردا ۋە لە سۈرەتى (الصافات) دا دەفەر مەۋىت: ﴿وَإِنَّ يُوسُفَ لِمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ أَتَىٰ إِلَىٰ أُولَٰئِكَ الْمَشْحُونِ ۝ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ۝ ۱۴۰﴾ ۱۴۱ ﴿فَالْقَمْعُ الْخَوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ۝ ۱۴۲﴾ ۱۴۳ ﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ۝ لَلِئْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝ ۱۴۴﴾ ۱۴۵ ﴿بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ۝ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطِينٍ ۝ ۱۴۶﴾ ۱۴۷ ﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةٍ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾ (الصافات/ ۱۳۹-۱۴۷، واتە: بە پراستى (يونس) ىش لە پىغەمبەرانە. كە چى بەرە ۋە كەشتىيە پىر لە كەلۈپەل ۋە خەلكە كە پايكرد. ئەوسا بە ناچارى بە شدارى قورەى كرد، لە پىزى ئەوانە دا بوو كە لە قورە كە دا سەرنە كەۋتن. ئىنجا نە ھەنگىك قوتىدان لە كاتىكدا كە شايانى سەرزە نشت ۋە گلەيى بوو (چونكە پىش ئەۋەى خوا مۆلەتى بدات نەتە ۋە كەيى بە جىھىشت). خۆنە گەر لە ۋە كەسانە نە بوايە كە تەسبىحات ۋە يادى خوا دەكەن ۋە نە يوتايە: ﴿بەرەردگار! ھىچ خوايەك نىيە جگە لە تۆ، پاكى ۋە بىگەردى ۋە ستايش شايسەى تۆيە ۋە من لە ستەمكارانم﴾، ئەۋا لە سكى نە ھەنگە كە دا دەمايە ۋە تا پۇژىك كە ھەموان زىندو دەكرىنە ۋە.

له وه و دوا فرېماندايه چولېيه كي بى گژوگيا و پوهه ك بېهېز و ماندوو و نه خوش. ئينجا پوهه كي كوله كي گه وره مان بؤ پېگه ياند. پاشان گه پانمانه وه و په وانه مانكرد به پېغه مبهرايه تي بؤ لاي سه د هزار كه س و زياترېش دهن (كه نه ته وه كه يه تي).

له پاستيدا نه وه لى لم چيرؤكه دا مبهسته كوله كه ناوييه كه خواى گه وره بؤ "يونس" پېغه مبهري (سه لامى خواى ليبييت) پېگه ياندوه. هه نديك له زانايان و توويانه: (يقطين) كومه ليك پوهه ك ده گرېته وه، وه ك كوله كه، تالگه و كالك و شوتى. هه نديك له پافه كارانېش بؤ نه وه چوون كه (يقطين) بريتيه له دارى هه نجير، و تراوه: پوهه كي مؤزه، يونس پېغه مبهري به كه لاكانى خوى داپوشيوه و له ژير لقه كانيدا هه ساوه ته وه و له بهر كه كي خواردوه. به لام بؤ چوونى كوى پافه كاران له سر نه وه يه كه مبهسته له (يقطين) بريتيه له كوله كه ناوى.

هه نديك له پافه كاران هه ولياندوه هوى هه لېزاردنې پوهه كي كوله كه ديارى بكن كه خواى گه وره بؤ پېغه مبهريه كي پېگه ياند. كوى پافه كاران گه يشتنه نيمچه هاوپاييه ك له سر نه وه كه كوله كه سوودگه ليكي هه يه، له وانه: خيرايسى پوان و پېگه يشتنى، بهر كه كي به كالى و كولاوېش ده خوريت. سيفه تيكي ترېش هه يه بايه خى له وانه ي پېشوو كه متر نيبه، نه وېش نه وه يه كه ميش له پوهه كي كوله كه ناوى (يقطين) نزيك ناكه وېته وه. پېويسته ويناى نه و حال ته بكه ين ده بيت كام له نه خوشييه كان توشى پېغه مبهري خوا يونس (سه لامى خواى ليبييت) بيت نه گه ر له دواى ده رچوونى له سكي نه هه نكه كه ميش هيرشى بؤ بكات؟ له بهر نه وه ي خواى گه وره به خشنده و مېهره بانه ناكريت پېغه مبهريه كي له سكي نه هه نكه رزگار بكات و بيخاته بهردهم ميش.

سەرچاۋەكان

۱. تەفسىرى ئاسان، بورھان محمد أمين
۲. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبدالرحيم المارديني
۳. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم و السنة المطهرة، يوسف الحاج أحمد
۴. الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن الكريم و السنة المطهرة، د. أحمد مصطفى متولى
۵. موسوعة الإعجاز القرآنى في العلوم والطب و الفلك، د. نادية طيارة
۶. عالم النبات في القرآن الكريم، د. عبدالمنعم فهميم الهادي و د. دينا محسن البركة

تایبىنى:

ئەوپوۋەكانەى لە قورئاندا ھاتوۋە، كە بە شىكى ئەم كىتەبە، سەرچەمى بە شەكە لە كىتەبى (عالم النبات في القرآن الكريم) ۋە رەگىراۋە. جىيى ئاماژەى ھەردوو نووسەرى كىتەبە كە ئاماژەيان بە دوو دانە پوۋەكى تر كەردوۋە كە لىرە دانە نزاۋە لە بەرئەۋەى بە تەۋاۋى يەكلانە بوونە تەۋە كە ئاماژەى پوۋەكە و ئىمەش بە پىۋىستمان نەزانى باسيان بكەين، ئەوانىش: (الخط و المتكأ).